

Nada Bulić

Sveučilište u Zadru, Hrvatska

nbulic@unizd.hr

 0000-0002-7759-1756

De nota prima folii primi Codicis Iadertini

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK 94(497.5Zadar)“1345/1346“(093)

930-05 Lucić, I.

<https://doi.org/10.32728/tab.22.2025.2>

Primljeno / Received: 20. 5. 2025.

Prihvaćeno / Accepted: 3. 12. 2025.

NACRTAK

U radu se filološki iščitava prva bilješka na fol. 1r kodeksa iz 1532. koji se čuva u Zbirci kodeksa Arhiva HAZU pod signaturom II a 35, a koji na fol. 2r – 78v sadrži srednjovjekovno djelo *Obsidio Iadrensis*, historiografski izvor za poznavanje mletačke opsade Zadra 1345. – 1346. godine. Rasvjetljavaju se veze i odnosi bilješke s ostalim dijelovima teksta kodeksa. Uzete su u obzir sintaktičke značajke klasičnog i srednjovjekovnog latinskog te tradicija glede naslovljavanja djela i imenovanja autora, kao i položaj bilješke ispred svih ostalih fragmenata i pripisa u kodeksu. Usporedba s prepisivačkom tradicijom osnažena je i unosima na bibliotečnoj kartici br. 28 Kataloga rukopisa obitelji Pappafava pronađenog u Znanstvenoj knjižnici u Zadru. Filološkom analizom lekcija u rukopisu *Codex Iadertinus* kao glavnom rukopisu i njihove pojavnosti u Lučićevim djelima rasvjetljava se odnos prema Lučićevu izdanju. U radu se postavlja pitanje pouzdanosti i vremena nastanka korekcije *de Chrysogonis* u *Fumatis* te iznosi kritika upisa *Fumatis*. Rad otvara put novim i drukčijim promišljanjima o autoru originalnog djela *Obsidio Iadrensis* kao i njegova prijepisa u kodeksu iz 1532. godine.

Ključne riječi: *Obsidio Iadrensis*, opsada Zadra, Ivan Lučić – Lucius, Grisogono, *Fumatis*

1. UVOD

Srednjovjekovno historiografsko djelo *Obsidio Iadrensis* (*Opsada Zadra*) opisuje vojne akcije prilikom mletačke opsade Zadra 1345. – 1346., vođene naizmjeničnim ratnim uspjehom koje su u konačnici, nakon duge i iscrpljujuće opsade, dovele do teškog poraza Zadrana i posljedično do predaje grada Mlečanima. Cijeli je period praćen i intenzivnim diplomatskim djelovanjem koje ipak nije urodilo diplomatskim rješenjem sukoba. Uz vojne akcije u djelu se opisuje i stanje u opkoljenom gradu u trenucima prekida svih opskrbnih kanala, moral građana za vrijeme dugih mjeseci opsade, glad koja je nastupila kad su se iscrpile sve gradske rezerve, čovjeka nedostojni očajnički potezi iscrpljenog stanovništva i naposljetku slom grada. Najznačajnije rukopisno svjedočanstvo te opsade i temelj suvremenoga kritičkog izdanja predstavlja rukopis koji se pod signaturom II. a 35, fol. 2r – 78v čuva u Zbirci kodeksa HAZU u Zagrebu. Na temelju rukopisa i kolacioniranjem s još dvama postojećim kasnijim prijepisima (čistopisa Ivana Lučića – Luciusa¹ iz 17. stoljeća i prijepisa Domenica Ignazia Frauenbergera iz 18. stoljeća²) te dva starija tiskana izdanja (Ivana Lučića – Luciusa u kolekciji *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*³ i pretiska toga Lučićeva izdanja koje je priredio Johann Georg Schwandtner u kolekciji *Scriptores rerum Hungaricarum, Croaticarum et Dalmaticarum*⁴) uspostavljeno je kritičko izdanje teksta s pratećim studijama nastalo suradnjom tima znanstvenika klasičnih filologa i povjesničara Razreda za filološke znanosti HAZU i Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za

1 Biblioteca Apostolica Vaticana, pod signaturom Ms. 6958, fol. 2-52.

2 Znanstvena knjižnica Zadar, Zbirka rukopisa, pod signaturom Ms. 735, 4 – 288. Domenico Ignazio Frauenberger (1712. – 1791.), vojnik, arhivar i bibliotekar. Vidi s. v. FRAUENBERGER, Domenico Ignazio. *Hrvatski biografski leksikon* (1983–2024), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/frauenberger-domenico-ignazio> (pristupljeno 9. 3. 2025).

3 Lučić – Lucius, Ivan (ed.) (1666). *Scriptores rerum Dalmaticarum nondum impressi*, u: *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Editio princeps, Amsterdam, 387-422.

4 Schwandtner, Johann Georg (ed.) (1748). *Scriptores rerum Hungaricarum, Croaticarum et Dalmaticarum*, Beč, 3, 665-723.

povijesne i društvene znanosti HAZU koje je objavljeno 2007. godine.⁵ Do toga Akademijina izdanja djelo je prvenstveno uzimano u obzir kao historiografski izvor, ali je samo bilo predmetom razmjerno malog broja studija u kojima su ipak otvorena značajna pitanja kao što je pitanje autorstva djela te njegove kvalitete kao povijesnog izvora.⁶ Akademijino je izdanje pobudilo iznova interes znanstvene zajednice za to važno djelo i usmjerilo daljnja istraživanja k njegovim jezičnim, književnim, ali i paleografskim značajkama.⁷

Pri svemu tome *folium primum*, a podsjetimo da se opis mletačke opsade u navedenom rukopisnom izvoru proteže od fol. 2r do fol. 78v, budući da ne pripada tijelu teksta same *Opsade*, ostao je nedostatno istražen i izvan fokusa znanstvene pozornosti. U ovom se radu stoga bavimo prvom bilješkom na fol. 1r u nastojanju da je rasvijetlimo i odredimo joj značaj

5 *Obsidio Iadrensis*, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, Vol. LIV. Scriptorum, Vol. VI. HAZU, Zagreb, 2007. (U daljnjem tekstu izdanje HAZU). Na temelju navedenih rukopisa i izdanja izvršena je uspostava teksta koji je uz kritički aparat (V. Gortan, V. Vratović, i B. Glavičić) popraćen prijevodom na hrvatski jezik. Priložen je i faksimil rukopisa kako bi svi problemi konstituiranja teksta, njegova čitljivost i urednički zahvati priređivača bili jasno podastri znanstvenoj zajednici. Tekst *Opsade* popraćen je i studijama povijesnog značaja djela (M. Kurelac i D. Karbić). Uz to je uspostavljena i kronologija događaja (D. Karbić i Z. Ladić) koja je iznimno važna za snalaženje u događajnoj povijesti. Izdanje sadrži i osvrt na kvalitetu i značajke latinskog jezika djela (B. Glavičić). Bez tih pratećih studija, s obzirom na izvorno stanje teksta, bilo bi iznimno teško pratiti tijek događanja koja se u djelu opisuju i njihov povijesni kontekst kao i pozicionirati djelo u historiografskoj tradiciji. Povijesne činjenice koje donosi *Obsidio* provjeravane su i uspoređivane s ostalim narativnim izvorima, uz ostalo i s rukopisom *Cronica Iadretina* koji opisuje istu opsadu, ali s promletačke točke gledišta. Rukopis pod signaturom Ms. Lat. X, 300 čuva Biblioteca Nazionale Marciana di Venezia. Taj je rukopis objavljen zajedno s pratećim studijama i prijevodom na talijanski jezik iz 15. stoljeća pod naslovom *Como la città de Zara revellò ala città signoria de Venesia*. Vidi *Cronica Iadretina. Venezia – Zara, 1345 – 1346*. A cura di Gherardo Ortalli e Ornella Pittarello, Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, Venezia, 2014.

6 O rezultatima ranijih istraživanja rukopisa *Obsidio* vidi u izdanju HAZU u poglavlju „Djelo ‘Obsidio Iadrensis’ kao izvor, dokument vremena i politički spis“ (2007: 12-20). Ovdje donosimo samo kratak pregled. Djelo je u časopisu Književnik predstavio Rački (1864). Kao izvor ga rabi Klaić (1976) te Klaić i Petricioli (1976). Pitanje autorstva obrađivali su klasični filolozi Gortan (1970) i Perić (2009). Budak (1983) pristupa djelu u kontekstu hrvatske predrenesanse. Kratak osvrt na dva ljetopisa o opsadi Zadra donosi Perić (2007).

7 S povijesnog i vojno-ustrojbenog aspekta djelom se bavi Begonja (2014). Butić se bavi različitim aspektima djela – leksikom (Butić 2012), jezičnim i paleografskim osobitostima (Butić 2019), književnim motivima (Butić 2019a i 2022), jezičnim i stilskim osobitostima te pitanjem autorstva u svojoj doktorskoj disertaciji (2020), onomastičkim osobitostima (Butić 2021). S rukopisnog se aspekta u najnovije vrijeme Opsadom bave Nada Bulić i Ante Matan u „Doprinos zadarskih klasičnih filologa tumačenju Opsade Zadra. Vegetii de re militari fragmentum in Obsidione Iadrensi“, izlaganje na Znanstvenom skupu Zadarski filološki dani 9 održanom 12. – 13. studenog 2021. u Zadru; s rukopisnog i književnog aspekta djelu pristupa Bulić (2023) u „Armata in mari sita – The Apparition of an Armed Woman in the Obsidio Iadrensis“, izlaganje na Znanstvenom skupu Zadarski filološki dani 10 održanom 10. – 11. studenog 2023. u Zadru, i u „Vegecijev ‘De re militari’ u djelima ‘Obsidio Iadrensis’ i ‘Cronica Iadretina’“ izlaganje na Convegno internazionale Letteratura, arte, cultura tra le due sponde dell’Adriatico održanom 5. – 6. listopada 2023. u Zadru.

unutar cijeloga kodeksa, dok se ostalim fragmentima i bilješkama koji se nalaze na fol. 1r i fol. 1v bavimo u posebnom radu.⁸

Budući da u dosadašnjoj znanstvenoj literaturi nije provedeno u znanosti uobičajeno latinsko imenovanje sačuvanih rukopisa i izdanja, što je doista neobično, u ovom ćemo ga radu u okviru uvodnih napomena predložiti i tako se na njih referirati.

1. Glavni rukopis koji svjedoči o mletačkoj opsadi Zadra, a koji se čuva, kako smo gore naveli, u Zbirci kodeksa HAZU u Zagrebu (sign. II. a 35), u znanstvenoj se literaturi uglavnom navodi kao „takozvani Zagrebački rukopis“. Već sama ta sintagma s pridjevkom „takozvani“ upućuje na povijest problema i određenu vrstu znanstvene nelagode. Neobična je okolnost da rukopis takva značaja nema odgovarajuće latinsko ime. Općenito se može reći da ponekad rukopisi mogu dobiti ime i po biblioteci ili arhivu koji ih čuva, ali ako je jasno podrijetlo rukopisa, uobičajeno je da ga ime rukopisa odražava. U ovom slučaju, s obzirom na zadarsko podrijetlo rukopisa, autora Zadrana, naručitelja Zadrana, sadržaj rukopisa i njegovu namjenu, kao i na mjesto čuvanja do dolaska u Arhiv HAZU, a što će u radu kasnije biti pojašnjeno, povijesno je i filološki korektno nazvati ga *Codex Iadertinus* (*Zadarski kodeks*), koji pripada Zadru i zadarskim građanima.

2. Prijepis rukopisa nastao u 18. stoljeću od ruke Domenica Ignazija Frauenbergera, koji čuva Znanstvena knjižnica u Zadru (sign. Ms. 735), s obzirom na kasno i jasno vrijeme i autora, sukladno prepisivačkoj tradiciji, valja nazvati imenom autora *Manuscriptum Frauenbergeri* (Frauenbergerov rukopis).

3. Čistopis koji je služio za pripremu Lučićeva izdanja, a koji je Lučić dao pohraniti u Vatikanskoj biblioteci, valja nazvati imenom njegova autora *Manuscriptum Lucii*. Pohranjivanju je, moguće je, pridonijela i činjenica da je za kustosa Vatikanske biblioteke 1661. godine postavljen Stjepan Gradić, Lučićev bliski prijatelj, suradnik i sustanar u Rimu.⁹

4. Tiskana izdanja, gore navedena, sukladno izdavačkoj tradiciji kada je riječ o djelima pisanim na klasičnim jezicima, valja nazvati prema

⁸ Ova je podjela na *Nota prima folii primi* i *Inscriptiones et fragmenta folii primi* samo formalne prirode i razlog joj je opseg grade i prostorno ograničenje časopisa.

⁹ O odnosu Ivana Lučića i Stjepana Gradića vidi Kurelac (1969: 139).

izdavaču ili uredniku: *Editio Lucii* (Lučićevo izdanje), *Editio Schwandtneri* (Schwandtnerovo izdanje) i *Editio Academiae Croaticae* (Izdanje Hrvatske akademije).

Od svih navedenih, pripise na *folium primum* sadrže samo glavni rukopis *Codex Iadertinus* kojim se u ovom radu bavimo, danas u arhivu HAZU, i njegov prijepis *Manuscriptum Frauenbergeri*. Ostali su rukopisi i izdanja koncentrirani samo na djelo *Obsidio Iadrensis*.

2. NOTA PRIMA

Folium primum sadrži nekoliko bilježaka koje ćemo po redu njihova pojavljivanja navesti. Na strani 1r nalazi se bilješka s imenom dvojice zadarskih plemića koji su na neki način vezani uz rukopis i jedan fragment iz Vegecijeva djela *De re militari*. Na strani 1v nalaze se dva latinska natpisa i uz njih kratke bilješke o mjestu njihova nalaza. Iako su naizgled heterogeni, svi ti pripisi pokazuju kontekstualnu poveznicu s *Opsadom*. U nastavku ćemo podrobnom analizom prve bilješke nastojati ukazati na veze i odnose koji proizlaze iz njezina filološkog iščitavanja.

FOL. 1R NOTA PRIMA:

Hic nempe Liber: de quibusdam valde obscuris fragmentis exscriptus et compillatus fuit: cura domini Francisci quondam Hieronymi de Chrysogonis / corr. a. m. Fumatis: Nobilis Iadertini moribus, vita ac virtute ingenui: nec non laudum patriae curiosissimi. 1532. Idibus Februarii.

Nekoliko važnih pitanja o djelu otvara upravo ta bilješka. Bilješku kratko navodi Gortan (1970: 104) vezujući sintagmu *de quibusdam valde obscuris fragmentis* uz *compillatus* (u značenju 'sastavljen iz nekih nejasnih odlomaka') uz *Opsadu* i zaključuje da ni sam izvornik *Opsade* nije bio besprijekorno složena cjelina.¹⁰ Priređivači Akademijina izdanja uzimaju da ta sintagma najvjerojatnije opisuje loše stanje originalnog rukopisa,

¹⁰ Tako i Perić (2009: 291-297) govoreći o *Opsadi* smatra da je teško reći „da li je prepisivač Zagrebačkog rukopisa iz 1532. imao gotov tekst ili ga je, kako sam kaže sastavio „iz nejasnih odlomaka“.

uz osvrt i na de Fumatisa kao prepisivača u kontekstu pitanja autorstva *Opsade*.¹¹

U našem razmišljanju o toj bilješci prvo pitanje koje ovdje postavljamo jest na što se odnosi izraz *hic liber* pri čemu je *liber*, k tomu, pisan velikim početnim slovom L. Srednjovjekovnoj prepisivačkoj tradiciji izraz *hic nempe liber* nije stran. Primjerice upravo tako svjedoči Florencijev prijepis iz 10. stoljeća djela *Moralia in Job* pape Grgura I.¹²

U našem slučaju, s obzirom na njegov položaj, budući da ne stoji neposredno ispred teksta *Opsade*, nego ispred Vegecijeva gorespomenutog fragmenta, iza kojeg slijede još dva latinska natpisa, pa tek onda *Obsidio*, vjerojatno se taj izraz ne odnosi samo na djelo *Obsidio Iadrensis*. Tome treba dodati činjenicu da nam kraj *Obsidionis* nije sačuvan, već se tekst u rukopisu prekida na fol. 78v. Iz tog nam razloga nije poznat ni završetak djela *Obsidio* ni što se, eventualno, nalazilo iza njega. Zato je logično pretpostaviti da se *hic liber* ne odnosi samo na *Opsadu* nego na cijeli kodeks koji očigledno uz *Obsidio* čine i ulomci drugih izvora, a što se potvrđuje i u nastavku u kojem se za *liber* kaže da je prepisan i kompiliran. Nadalje, da se *liber* odnosi samo na *Obsidio* vjerojatno bi se, s obzirom da se radi o dvije knjige, upotrijebio plural *libri* uz genitiv, kako Lucius i izdavači nazivaju ovo djelo – *Obsidionis Iadrensis libri duo*. Singular, kako stoji u bilješci, može se protumačiti samo na način da je prepisivač podrazumijevao i imao na umu jednu cjelinu. Ta „cjelina“ bi mogla označavati djelo *Obsidio* kao cjelinu u punom književnom smislu, što bi podrazumijevalo određeni prethodni proces literarne analize i k tomu ne bi moglo objasniti pripise ni položaj naslova djela. Naime, sintaktički gledano i po latinskom sistemu imenovanja djela, ta je knjiga *liber de quibusdam valde obscuris fragmentis*, dakle knjiga kojoj su sadržaj neki jako pocrnjeli i stoga nečitljivi pa onda i nerazumljivi (lat. *obscurus*) fragmenti što, uostalom, i odražava njezin stvarni sadržaj. U izdavačkoj se tradiciji poštuje latinsko naslovljavanje djela prijedložnim izrazom *de + abl.* (ili pak po sistemu *libri* uz genitiv,

11 Izdanje HAZU (2007: 19). O pitanju autorstva i Nikoli Matafaru kao mogućem autoru vidi također Perić (2009: 291-297)

12 Fol. 500 v. „*Suffragante tonanti inquam alti clementia perfectum est hoc opus III Idus aprilis currente era centena nobis bis dena et quater decies terna, ob honorem scilicet sanctorum Petri et Pauli maximi apostolorum et martirum domum licatum locum situm vel vocitatum baleria, hic nempe liber ego Florentius exaravi imperante...*“ Riječ je iluminiranom rukopisu koji čuva Biblioteca Nacional de España pod signaturom Ms. 8o. Kolofon na fol. 500 kazuje da je kopiranje i iluminiranje završeno 945. godine od strane Florencija iz samostana Valeránica (danas u ostacima u blizini Tordómaru) u Španjolskoj. Rukopis je u cijelosti digitaliziran i dostupan na Biblioteca digital Hispánica na poveznici <http://bdhrd.bne.es/viewer.vm?id=0000206931>.

kao što je naslovio Lučić). U hrvatskoj izdavačkoj tradiciji to prevodimo nominativom, pa tako Ciceronove *Libri de re publica* prevodimo Država (ili Republika, imajući u vidu državno ustrojstvo), a Cezarove (*Commentarii de bello Gallico* Galski rat (ili Komentari o Galskom ratu). Po tom principu naslovljena djela nalazimo i u isto ili u približno isto vrijeme našeg rukopisa, a dakako i kasnije. Tomu ide u prilog i sljedeće: naše je istraživanje bibliotečnog fonda Znanstvene knjižnice u Zadru pokazalo da se u Zbirci rukopisa Knjižnice pod signaturom Ms. 1100/VI nalaze dva kataloga knjižnice Pappafava, donacija Vladimira Pappafave. Jedan je katalog izgleda inventarne knjige s bočnim abecedarijem u kojem su navedeni autori i njihova djela s godinama izdanja. Drugi je katalog u obliku malog sveščića od 225 listića veličine uložnih bibliotečnih kartica s opisom građe. Sveščić je povezan trakom, a prva i posljednja kartica su od tvrdoga kartona. Na toj prvoj naslovnoj kartici rukom je napisano *Manoscritti nella Biblioteca Pappafava*, a na prvoj unutrašnjoj *Schede dei Manoscritti che si trovano nella Biblioteca dei signori Pappafava di Zara*. Na listiću br. 28 nalazi se sljedeći unos: godina 1532, a ispod nje podvučeno ime autora *Francisci q. Hieronymi de Fumatis*. Ispod imena naveden je naslov *Liber de quibusdam Dalmaticis valde obscuris fragmentis*. Vidimo da je katalogizator biblioteke taj prijedložni izraz *de + abl.* shvatio kao naslov djela. Iz toga je također jasno da je rukopis bio u posjedu zadarske obitelji Pappafava i potom doniran Znanstvenoj knjižnici u Zadru. Odatle je rukopis odnesen u HAZU u vrijeme formiranja njezinih fondova. U svojoj studiji o donatoru Vladimiru Pappafavi, istaknutom pravniku iz ugledne i stare zadarske obitelji koja je bila poznata po skupljanju arhivske i općenito bibliotečne građe, Maštrović navodi:

U Pappafavinoj knjižnici nalazile su se mnoge rijetke bibliotekalije koje se odnose na povijest Dalmatinske Hrvatske. Osim tiskanih djela iz pokrajinske prošlosti, bio je veći broj pergamena i razni vrijedni rukopisi. Fond se ove knjižnice stalno povećavao, napose od strane Vladimira, te je bio poznat kao „Pappafavina biblioteka“. Podaci o toj biblioteci, makar šturi, ipak pokazuju da su članovi obitelji (Dominik, Radoslav i Vladimir) imali veliki interes za hrvatsku povijest i književnost, staru i novu. Povremeno su darivali Gradsku knjižnicu „Paravia“ u Zadru, pa se u današnjoj sljednici te knjižnice – Znanstvenoj biblioteci u Zadru, nalaze mnoge knjige kao dar obitelji Pappafava. (1981: 76)

O bibliotečnom fondu svjedoči i Maurović u svom *Izvješću* o radu u Zadru na skupljanju materijala za izdavanje starih dalmatinskih statuta

koji je opisao Biblioteku obitelji Pappafava kao, uz ostalo, bogatu starim rukopisima koji sežu u prvu polovicu 14. stoljeća (Maurović 1907). Na moguće kretanje rukopisa kojim se u radu bavimo osvrnut ćemo se nešto kasnije.

U nastavku te bilješke navodi se dalje, kako smo gore spomenuli, da je taj liber *exscriptus et compillatus fuit*. U shvaćanju izraza *compillatus* (sastavljen, kompiliran) može nam pomoći paleografski pristup. *Codex Iadertinus* prepisivalo je ili kompiliralo iz nekoga starijeg predloška više prepisivačkih ruku. To se jasno vidi iz oblika i veličine slova, ukošenosti, proreda, ductusa i kratica. Tekst *Opsade* od 2r do 13r pisala je jedna ruka. Tu ruku smatramo prvom i najstarijom rukom. Taj je prepisivač, pisac ili sastavljač očigledno imao na umu tekst koji bi u konačnici imao izraženiju estetsku dimenziju nego što je rukopis u konačnici ima. Iz tog se razloga uz ostalo potrudio iluminirati inicijale, iako je to, dakako, daleko od raskošnih srednjovjekovnih iluminacija. Ovdje se oni svode na dodavanje vitica, zaperaka i valovite crte kao što je kod inicijalnog *D i J* na fol. 2r ili *U* na fol. 3v, ili pak na postizanje izražajnijeg efekta jednostavnim podebljavanjem jednog ductusa, kao kod inicijalnog slova *A* na fol. 8v, fol. 9r, fol. 10r i fol. 10v, ili kombiniranjem debljega vertikalnog ductusa s tanjim horizontalnim crtama koje završavaju s vertikalnom crticom kao kod inicijalnog slova *E* na fol. 11v. Svakako je inicijalima posvećeno više pažnje nego u tekstu nakon fol. 13r. Ako je takvu pozornost obratio inicijalima, pitanje je zašto je u tom rukopisu, kakav je došao do nas, naslov same *Opsade* potpuno izostao. Čini nam se vjerojatnim da je prvi list namjerno ostao prazan da bi se ostavio prostor za prvotno zamišljeni naslov djela o opsadi Zadra, i to u nekom estetski izražajnijem obliku koji se trebao kasnije dopisati ili oslikati. Sudbina je rukopisa, međutim, bila drukčija.

Od fol. 13v dalje tekst piše druga ruka, tj. vjerojatnije barem dvije slične ruke. Usporedimo li ruku koja piše *folium primum* s rukom 2r – 13r, koju smatramo najstarijom, i s onom rukom koja piše od 13v nadalje (uključujući i 13v), s obzirom na ukošenost, oblik slova, ductuse i sveze dolazimo do sljedećeg:

- *Nempe* fol. 1r – *nempe* fol. 3v drukčije; veliko *n* u *Nullum* 21v, *Nam* 37v, *Nicolaus* 27r ista ruka; 57v i 59v piše *nempe* s kraticom, drukčije; držimo da je moguće da jedan dio središnjega teksta možda pisala treća ruka, ali slična drugoj ruci koja se opet vraća tekstu i piše dokraja.

- *Moribus* fol. 1r – *M* u *Michaelis* 31r isto, *m* u *multo* 13v isto; *Maureceno* 76v isto, *moris* 37v osim velikog *m* sve ostalo isto.
- *Liber* fol. 1r – *libere* 12v različito; *libera* 15r, *liberare* 17r, *liberatione* 20r isto.
- *Quibusdam* fol. 1r – *qui* 2r različito, *quibusdam* 3r različito; *qui* 16r isto, *quibusdam* 32r osim malog *q* sve ostalo isto.
- *De* fol. 1r – *de cunctis* 3r, *de Canali*, *de Matafarro* 13 r različito; *de rumore* 13v, *de abominabili* 14r isto.
- *Compillatus* fol. 1r – *c* u *cuius* 28v isto, *c* u *charis*, *charitate* 16 r isto; *-pi-* u *oppidum* 31v isto
- *Vita* fol. 1r – *v* u *velle* 16r isto, *v* u *venerabilis* 27r, *vita* 35r, *vita* 64v isto.
- *Valde* fol. 1r – *valde* 13r različito, *valde* 13v isto, *valde* 51r isto.
- *Iadertini* fol. 1r – *Iaderanorum* 2v, *Iadertini* 3v različito; *Iadertini* 27r, *Iadertini* 35r, *Iadertini* 35v isto.
- *Curiosissimi* fol. 1r – *cur-* u *curiati* 6v i u *curis* 9v različito, *-issimi* u *iniquissimi* 2r različito; *c* u *comitem* 23 r isto, *-issimi* u *beatissimi* 27r, *dilectissimi* 30r, *illustrissimi* 30r isto.
- *Chrysoconi*, nazire se ispod tinte fol. 1r – *Chrysoconi* 27r isto.

Analiza pokazuje da svi pripisi na *foliis primis* r i v, dakle odjeljak s naslovom kodeksa *nota prima*, Vegecijev fragment i spomenuta dva latinska natpisa pripadaju piscu drugoga dijela teksta *Opsade* od 13v pa dalje. Oni su očigledno i kasnije dodani u odnosu na tekst najstarije ruke, promijenivši time prvotnu zamisao pisca najstarije ruke 2r – 13r. Time postaje jasniji i izraz *exscriptus et compillatus* kojim se opisuje tako nastali kodeks kao jednim dijelom prepisan, a drugim i sastavljen, to jest kompiliran. Sva je prilika da se sljednost, kao i broj ljudi koji su pri tom poslu bili angažirani, nije mogla uspostaviti ni 1532. godine jer bi inače i sam pripis u tom smislu bio precizniji. Odakle ili iz čega je nešto prepisano i preuzeto u latinskom se izriče uobičajeno prijedlogom *ex + abl.*, primjerice *Sermo de laudibus beatissime virginis marie ex authenticis sanctorum doctorum dictis compilatus*¹³ iz 1508. godine, a ime prepisivača obično prijedlozima *per + acc.* ili *a + abl.*, npr. *Sermo egregius de indulgentia Sancte Marie de Angelis apud Assisius compillatus per fratrem Franciscum de Venetiis*¹⁴ iz 1450. – oko 1529. ili *Dialogos de statu seculi compilatus a fratre*

13 *Sermo de laudibus beatissime virginis marie ex authenticis sanctorum doctorum dictis compilatus*, In Zeno (Veronensis): *Sermones luculentissimi*, Augsburg, Staats- und Stadtbibliothek, Th Kv L 189.

14 Francesco Suriano, *Sermo egregius de indulgentia Sancte Marie de Angelis apud Assisius compillatus per fratrem Franciscum de Venetiis*, University of Warwick Library, b1371904x.

Johanne Pethsani¹⁵ iz 15. stoljeća. Iz tih primjera vidimo kako funkcionira naslovljavanje prijedložnim izrazom *de + abl.* (*Sermo de laudibus, Sermo de indulgentia, Dialogos de statu seculi* etc.), vidimo izricanje odakle je nešto prepisano, preuzeto, sastavljeno izrazom *compillatus ex + abl.* (*ex autenticis dictis*) kao i način imenovanja prepisivača ili sastavljača prijedlozima *per + acc.* ili *a + abl.* (*per fratrem Franciscum, a fratre Johanne*). I u klasično je vrijeme *exscriptus*, od glagola *exscribo*, (relativno rijedak u latinskom jeziku), sintaktički tražio prijedlog *ex* u značenju doslovno prepisati iz nečega¹⁶, kako se vidi iz primjera *exscriptus ex satura, ex comoedia, ex annalium monumentis* zabilježениh u rimskoj književnosti:

- *Locus exscriptus ex satura M. Varronis, quae peri edesmaton inscripta est, de peregrinis ciborum generibus* (Gell. 6, 16, 1)
- *ex qua (sc. comoedia) duo hos versus exscripsimus* (Gell. 3, 3, 8)
- *eius decreti verba, quae posui, ex annalium monumentis exscripta sunt: „Quod P. Scipionis Africanus pro L. Scipione Asiatico fratre...“* (Gell. 6, 19).

U antici nalazimo, koliko nam je poznato, samo jedan, ali višestruko zanimljiv primjer prijedložnog izraza *exscripta de*:

De sanitate sunt complura, quae exscripta de Magonis libris armentarium meum crebro ut aliquid legat curo (Varro, R. r. 2,5).

Tu se vjerojatno radi o naputcima koji su prepisani „po Magonijevim knjigama“, odnosno prepisani iz nekih ekscerpta tih knjiga ili tome slično, inače bi za očekivati uz *exscriptus* bilo *ex*, a ne *de*. Primjer je uz ostalo poseban i zbog grčkih sintaktičkih elemenata (*armentarium ut aliquid legat curo*).

Primijenimo li sve gore rečene gramatičke i sintaktičke značajke na taj pripis, vidimo da naslovljavanje kodeksa slijedi usus, a da je izostalo određenje izvora iz kojih je kodeks sastavljen, tipa *exscriptus ex, compillatus ex*. Izostalo je također i imenovanje ruku, odnosno osoba koje su u tom

15 Johannes Pethsanus, *Dialogos de statu seculi compilatus a fratre Johanne Pethsani*, Badische Landesbibliothek Karlsruhe, Cod. Karlsruhe 350.

16 Dakako, može se ‘prepisati nešto’ u kojem slučaju uz glagol stoji regularno objekt u akuzativu kao u sljedećem primjeru u kojem se radi o računima u procesu protiv Verra gdje Ciceron kaže da će, uz pomoć eminentnih ljudi, prepisati račune koji će potom biti preneseni s tablica (*de tabulis*) u knjige (*in libros*): *tabulas in foro summa hominum frequentia exscribo adhibentur in scribendo ex conventu viri primarii, litterae lituraeque omnes adsimulatae et expressae de tabulis in libros transferentur*. (Cic. In Verr. 2, 2, 7 (189))

procesu sudjelovale. Nalazimo pak izraz *cura domini Francisci quondam Hieronymi de Chrysogonis/ corr. a. m. Fumatis*. Iz njega saznajemo da je kodeks nastao „brigom“, odnosno zalaganjem gosp. Francisca (Franje), odnosno da se on pobrinuo da se ta stvar obavi, što samo po sebi ne znači da je on osobno bio angažiran kao prepisivač, kako se to u literaturi često navodi. Izrazi s prijedlozima *per* ili *a*, koje smo gore spomenuli, u tom su smislu precizniji, kao i druge sintagme koje u to vrijeme nalazimo, i u ispravama i u kronikama, npr. *ego exemplavi*, *ego exaravi*, *manu propria* (vlastoručno), često pojačano prilogom *fideliter* (vjerno) *exemplavi*, *manu* (rukom) + ime u gen. i tome slično. Ako se radi o sljednosti, ona se potvrđuje adekvatnim izrazima npr. *testatur* i imenuju se svi poznati sudionici. Izvrstan je primjer toga, a po vremenu, temi i još nekim karakteristikama usporedivo s našom *Opsadom*, djelo *Memoriale Pauli de Paulo* koje je Lučić objavio u *De regno Dalmatiae* 1666., kad i djelo *Obsidio Iadrensis*. U *Memoriale* nalazimo očuvanu sljednost svih prepisivača do autora: Petar Fanfogna kaže da je vlastoručno i vjerno, odnosno istovjetno (*manu propria fideliter*) on napravio prijepis (i zato u 1. l. sg. *exemplavi*), odnosno prepisao tu knjižicu (*hunc libellum*) iz neke druge knjižice (*ex quodam alio libello*) pisane rukom (*scripto manu*) Federika de Rosa¹⁷ koji je pak posvjedočio svojom rukom (*manu propria testatur*) da je on napravio vjerni prijepis iz neke vrlo stare knjižice (*ex antiquissimo libello*) pisane rukom Pavla Pavlovića (*manu Pauli de Paulo*). Kako vidimo, prepisivačka je sljednost očuvana i vrlo precizno pravnim sintagmama izrečena, za razliku od našega kodeksa u kojem su te sintagme izostale. Stoga, nema zapravo valjanoga razloga držati da je de Fumatis prepisivač, već shvatiti sintagmu *cura + gen.* (ovdje *domini...*) onako kao što ona u stvari i znači, tim prije što je taj izraz *cura* tradicionalan i očuvao se u izdavaštvu do danas.¹⁸

Korekciju iz *de Chrysogonis* u *Fumatis* izvršila je neka treća ruka koju ne nalazimo drugdje u kodeksu (odnosno četvrta ruka, ako računamo u središnjem dijelu *Obsidio* još jednu ruku jako sličnu drugoj ruci, ili pak jako zamorenu). Pouzdanost te korekcije zbog nedostataka izvora nije moguće provjeriti. Svojevrsnu zbrku unosi i informacija koju donose Brunelli

17 Federiko de Rosa je očigledno napravio prijepis iz originala. Ako nije ranije, moguće je da je original stradao u požaru 1542. kada je izgorio arhiv obitelji. Brunelli (1913:17) navodeći kronološkim redom požare biblioteka i arhiva pojedinih uglednih zadarskih obitelji, kancelarija i samostana navodi: „1542. Incendiata la libreria e l' archivio della famiglia Rosa“.

18 Primjer je izdanje rukopisa koji s promletačke točke gledišta opisuje istu opsadu Zadra, a koji pod signaturom Ms. Lat. X, 300 **čuva** Biblioteca Nazionale Marciana di Venezia Cronica Iadretina. Venezia – Zara, 1345–1346. A cura di Gherardo Ortalli e Ornella Pittarello, Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, Venezia, 2014.

(1913) i Bianchi (1877) da su u 16. stoljeću postojale dvije kronike kojih su autori Francesco Grisogono i Francesco Fumato: Bianchi (1877: 499-500) donosi i citat iz Grisogonove kronike na talijanskom jeziku u kojem se navodi i puno ime autora „io Francesco q.m Girolamo Grisogono“¹⁹. Za tu kroniku Brunelli (1913: 13) kaže da se još u 18. stoljeću nalazila u obitelji contea Faustina Fanfogne, dok za drugu kroniku, de Fumatisovu, kaže da nije kronika u pravom smislu riječi već je opisuje kao zbirku izvora (*raccolta*) za povijest Zadra koja se čuva u obitelji Pappafava.²⁰ Evidentno se kataloški listić br. 28 iz spomenutoga kataloga *Manoscritti nella Biblioteca Pappafava*, koji smo pronašli u Znanstvenoj knjižnici u Zadru, odnosi upravo na tu kroniku. Brunelli međutim uz nju ne vezuje djelo *Obsidio*. *Obsidio* opisuje kao anonimni primarni izvor iz 14. stoljeća koji je, kao i *Memoriale Pauli*, koji ga historijski slijedi, objavio Lucius u *De regno*.²¹ Anonimnog autora *Opsade* drži suvremenikom i nazočnikom događaja

19 „Francesco de Grisogono, patrizio zaratino, nella sua cronaca patria, da lui scritta nel 1530, così si esprime circa la solenne pubblica esposizione del Ss. Sacramento per quarantore nella settimana santa nella chiesa di San Gio. Battista: „Sussistendo lo scisma nella apostolica Romana Chiesa, suscitato dall’ imperatore Barbarossa, e per salvare la propria vita, e i diritti della Cattedra di S. Pietro, Alessandro Papa III. fuggì da Roma...; qual divozione si io Francesco q.m Girolamo Grisogono, che tutti di mia famiglia, ad esempio anche de’ miei antenati, con tutta attenzione seguitiamo a distribuire l’ora diurna e notturna in sì pio esercizio.“ (Bianchi 1877: 499-500).

20 „Al secolo decimosesto, spettano due croniche di Zara, una di Francesco Grisogono e l’ altra di Francesco Fumato ; la prima c’ era ancora nel secolo decimottavo in casa del conte Faustino Fanfogna, la seconda forma parte della ricca libreria della nobile famiglia dei Pappafava di Zara; ma non è proprio una cronaca, bensì una raccolta di fonti per la storia di Zara.“ (Brunelli 1913: 13-14)

21 „...manoscritte però ci sono, non diremo proprio delle storie, ma cronache, memorie, ricordi e zibaldoni di storico materiale, messi insieme a casaccio e senza critica. Di questi i più si sono perduti, e il meno è arrivato sino a noi, mutilo anche questo e alterato dagli amanuensi... Il primo, che ci è rimasto, appartiene al secolo decimoquarto, ed è anonimo; è il cronacista, che ci ha lasciato un’estesa descrizione dell’ *Assedio di Zara (De obsidione Jadrensi)*, fatto dai Veneti nel 1345. A questo testimonio di una delle più forti lotte, che la repubblica di Venezia abbia sostenuto coll Ungheria, segue, dopo l’ intervallo di qualche decennio, il *Memoriale di Paolo de Paolo*, che registra gli avvenimenti principali della sua patria dal 1371 al 1408. Entrambe queste monografie sono scritte in latino, ed entrambe hanno interesse più che municipale. G. Lucio, principe degli storici dalmati (I), le aveva giudicate tanto importanti, che le pubblicò nel 1666, dopo la sua opera maggiore : *De regno Croatiae et Dalmatiae*. Il *Memoriale di Paolo de Paolo* fu continuato da Mauro, nepote di lui, e condotto sino al 1430. Queste „*Additiones*“ si conservavano manoscritte nell’ archivio della famiglia Fondra, a s. Rocco; ora più non esistono. (Brunelli 1913: 13)

koji se opisuje u djelu.²² Brunelli također ističe i razinu destrukcije dokumenata, što namjerne iz političkih razloga, što nenamjerne zbog požara ili čuvanja građe u lošim uvjetima, te navodi da već u Luciusovo vrijeme u gradskim arhivima nisu više postojali originali dokumenata koje je u svom djelu objavio.²³ Razmjeri mletačkoga brisanja memorije grada bili su golemi. Budući da Brunelli *Obsidio* ne navodi uz opis *de Fumatisove kronike*, a imajući u vidu značaj *Opsade* kao povijesnog izvora, što je i sam istaknuo, čini nam se malo vjerojatnim da bi propustio navesti da de Fumatisova *raccolta* sadrži i jedan tako važan dokument. Stoga, po svemu sudeći, izgledne su dvije mogućnosti: da Brunelli naš rukopis *Codex Iadertinus* nije držao u rukama već je o *Opsadi* kao izvoru sudio na temelju Luciusova izdanja; druga je mogućnost da jest vidio kodeks, ali s obzirom na to da zbog fragmentarnoga sadržaja on ne djeluje kao kompaktna cjelina i da ga je prepisivalo više prepisivačkih ruku različite čitljivosti i estetske razine, nije u njemu prepoznao izvještaj o opsadi grada 1345. – 1346. godine.

3. VRIJEME KOREKCIJE I ODNOS PREMA LUČIĆU

Točno vrijeme kada je izvršena korekcija iz *de Chrysoygonis* u *Fumatis* ne može se precizno odrediti, ali neke vremenske okvire ipak imamo. Lučić ga, koliko nam je do sada poznato, ne spominje. Uzorak rukopisa

22 „Fonte principale per i fatti che seguono è l' autore anonimo della *Obsidio ladrensis*, contemporaneo e presente agli avvenimenti, edito per la prima volta dal Lucio nell'opera sua maggiore; indi i documenti dell'archivio veneto, pubblicati nelle *Listine vol. II*; e poi l' *Istoria dell' assedio e della ricupera di Zara fatta dai Veneziani* nell' anno 1346, pure anonima, resa di comune ragione la prima volta da Jac. Morelli in *Monumenti veneziani di varia letteratura* (Venezia 1796). Ma essa è traduzione di un originale latino, di cui esiste copia alla Marciana in ms. del secolo XV. Cfr. *Notinzenblatt* 1853 nro. 2 pag. 25-26 (Vienna). La *Obsidio* è stata scritta da un partigiano dell' Ungheria, la *Istoria* da un partigiano di Venezia. Fonti di secondo ordine sono i vari cronacisti italiani ed ungarici, raccolti dal Muratori nei suoi *R. I. S.* e dallo Schwandtner in *S. R. H.* e da altri, dei quali ha tenuto conto D. Gruber in *Vojevanje ecc.*, cioè *Guerre di Lodovico I in Dalmazia coi baroni croati e coi Veneti* (Pozega 1888).“ (Brunelli 1913: 475)

23 „Nel libro del Lucio ci sono p. e. dei documenti, di cui negli archivi della città mancano fino dai suoi tempi gli originali; il Farlati poi portò con sè, a Padova codici e stampe in gran numero colla promessa di farne la restituzione, che poi invece interamente non fu fatta. Ma ci furono dei trafugamenti per ragioni politiche: il Lucio medesimo sapeva che molte scritture di Zara erano a Venezia nelle *Secrete*, forse quel cassone di carte, che depositato l'anno 1396 dalla comunità nella cella a volta sotto il campanile di s. Maria, nel 1462 era sparito. Così pure nel 1619 era stata trasportata a Venezia un'altra cassa di documenti zaratini, conservati nel palazzo pretorio. Si sa inoltre – e la notizia deriva dallo storico S. Gliubavaz – che nel 1420 o giù di lì andarono distrutte le memorie di varie famiglie – i Cesamis e i Matafari – cadute in disgrazia del veneto governo; mentre nel 1431 e nel 1545 eransi martellate iscrizioni e stemmi antichi, non solo a Zara, ma anche nel suo territorio.“ (Brunelli 1913: 18)

vrlo je malen i teško je sa sigurnošću nešto tvrditi, ali prema tom uzorku rekli bismo da bi to mogla biti ruka koja u Lučićevu čistopisu piše njegovo obraćanje čitatelju *Joannes Lucius lectori*, ali ne i sam čistopis. Usporedimo li veličinu, oblik slova, nagib i sveze u korekciji *Fumatis* u našem kodeksu s *Lucius lectori* (L. L.): *f* prema *fecisse* (L. L. redak 10) i *fecit* (L. L. redak 15), *um* prema *codicum* (L. L. redak 5) i *Regnum* (L. L. redak 8), *ma* prema *idioma* (L. L. redak 11), *at* prema *Spalaten* (L. L. redak 20) i *Latinum* (L. L. redak 15), *ti* u *praefatione* (L. L. redak 10), *is* prema *Cuteis* (L. L. redak 22) i *reliquis* (L. L. redak 16) rekli bismo da je moguće da se radi o istoj ruci. Pri dnu stranice stoji zabilješka *ex dono Jo. Lucii*. Kad se taj rukopis usporedi s Lučićevim autografom iz pisama pohranjenih u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu,²⁴ vidi se da pisma i *Lucius lectori* nije pisala ista ruka. Moguće je stoga da je *Lucius lectori* prepisao neki tajnik ili katalogizator.

Budući da Lučić *Fumatisa* nigdje ne spominje, kako smo gore naveli, priređivači *Opsade* u izdanju HAZU (2007: 19) u tome vide mogućnost da je Lučić „koristio još uvijek postojeći originalni rukopis“ i da „na to mogu upućivati i neke razlike u čitanjima među njima dvojicom, ali bi se to moglo dokazati tek pomnijom analizom“. Naša analiza pokazuje da je upravo na temelju toga kodeksa Lučić priredio svoje izdanje djela *Obsidio*, što ćemo u nastavku pokazati. Odstupanja Lučićeva izdanja u odnosu prema našem rukopisu uključuju pogreške nastale prilikom tiskanja, ali i njegove vlastite pogreške i omaške u iščitavanju i prepisivanju rukopisa. To nam svjedoče i ispravke koje sam Lučić redom navodi u svom djelu *Inscriptiones Dalmaticae*, u poglavlju *Addenda vel corrigenda in opere De regno Dalmatiae et Croatiae* (Lucius 1673: 58), potpoglavlju *Errores impressionis in operibus*, pod *Obsidione Iadrensis* (sc. *libri duo*, Lucius 1673: 70).²⁵ Ovdje ćemo navesti tek nekoliko ilustrativnih primjera i usporediti ih s lekcijama u našem rukopisu *Codex Iadertinus*:²⁶

24 Zbirka rukopisa i starih knjiga NSK, Zbirka pisama Ivana Lučića, Epistula Iohannis Lucii ad Valerium Ponte: die duodecimo ante Kal. Apr. MDCLXXVI A. D. /Giovanni Lucio. Digitalne zbirke NSK. (pristupljeno 13. 4. 2025.)

25 Lucius, Ioannes (1673). *Inscriptiones Dalmaticae*, Venecija. U spomenutom katalogu knjižnice Pappafava, uz ostale zanimljivosti, na listiću broj 60 nalazi se unos godine 1673. – 1680. Slijedi ime autora u genitivu *Joannis Lucii Trauguriensis* te naslov djela *Inscriptiones Dalmaticae Venetis 1673*. ispod kojeg stoji bilješka *Esemplare postillato da Lucio stesso contenente annotazioni storiche volanti*.

26 Radi preglednosti i uštede prostora u nabranjanju koje slijedi, djela smo označili kraticama: EL (Editio Lucii) za Lučićevo izdanje djela *Obsidio Iadrensis* u *De regno*, ID za *Inscriptiones Dalmaticae*, ML (Manuscriptum Lucii) za Lučićev čistopis djela *Obsidio Iadrensis* u *De regno* koje čuva Biblioteca Apostolica Vaticana.

- fol. 2v *alitos*, u ML *alitos*, u EL 387.1.47. *alitorum*; ispravlja u *alitos* u ID /u EL prvi broj označava broj stranice, drugi označava stupac, a treći broj označava redak/
- fol. 6r *interitu*, u ML i EL 388.2. fin. *introitu*; ispravlja u *interitu* u ID
- fol. 12v *exeuntibus et intrantibus penitus* - u ML i EL 392.1.10. nedostaje *et intrantibus*; ispravlja i dodaje u ID
- fol. 13r *aspera contra Iadram* – u EL 392.1.44. nedostaje *contra*, ali se u ML nazire, danas jedva vidljivo, a po slovnom prostoru odgovara; ispravlja i dodaje u ID
- fol. 14r *extitit detentus* - samo *extitit* u ML i EL 392.2.30. – ispravlja i dodaje *detentus* u ID
- fol. 23r *parte medie bastide* (tako i u izdanju HAZU) – u EL 397.1.18. *parte bastidae* [nedostaje *media*, a u produžetku „e“ u *parte* u ML čini se neki trag tinte prema gore, isključeno je da je diftong ae] – dodaje i ispravlja u *parte media bastidae* u ID
- fol. 24v *gentis* – u ML i EL 397.2.41. *gratiae*; ispravlja u *gentis* u ID
- fol. 25r *coram et [deest]phano bano Bosnensi* – u izdanju HAZU *coram Stephano bano Bosnensi* / izostaje *et*, a [phano corr. u Stephano];²⁷ u ML i EL 398.1.23. *coram et bano Bosnensi* – ostavlja prazninu gdje je i u rukopisu i ne popunjava u ispravkama
- fol. 25r *totius Slavoniae bano* – kod Luciusa i u ML i u EL 398.1.25. nedostaje *bano*; dodaje u I. D. /omaškom je otisnuto pogrešno mjesto ispravka 398.1.15 umjesto 398.1.25./
- fol. 30v *nullius* – u ML i EL 400.2.8. *nullaeve*; ispravlja u *nullius* u ID
- fol. 31r *demum* – u ML i EL 400.2.24. *domum*; ispravlja u *demum* u ID
- fol. 33r *perpetrato* – u ML *perpetrato*, u EL 401.2.10. *petrato*; ispravlja u *perpetrato* u ID
- fol. 39r *superius* – u ML i EL 403.2.30. *saepius*; ispravlja u *superius* u ID /omaškom je u ispravkama otisnuto pogrešno mjesto 303.2.30. umjesto 403.2.30.; da je omaška vidi se i po tome što korektno slijedi brojevni niz i već je prešao s ispravkama 400. stranicu; vidi prethodni unos/
- fol. 40r *Pro pugna et in multo vigore et audacia muniti crucis signaculo ad defensandam cathenam celeriter properabant. Ascendunt in multa* – u ML i EL 403.2.58. nedostaje niz: *in multo vigore et audacia muniti*

²⁷ Ovdje u izdanju HAZU izostaje *et*, ali smatramo da ga zbog konstrukcije koja slijedi valja ostaviti kako je i u rukopisu na fol. 25r: „Et cum ipsi nuntii coram **et [Ste]phano bano Bosnensi**, rebelli dictae universalis basilicae, **et Nicolao, totius Slavoniae bano**, ducibus totius militiae presentati fuissent ab eis dum humiliter inquisivissent causam tantarum induciarum...“

crucis signaculo ad defensandam cathenam celeriter properabant. Ascendant; dodaje cijeli ispušteni niz u ID

- fol. 51r *arsanam* – u ML i EL 408.2.20. *artanam* – ispravlja u *arsanam* u ID
- fol. 69r *Magnifico* – u ML i EL 418.2.30. *Maximo*; ispravlja u *Magnifico* u ID

Vidimo da sam Lučić navodi da pojedine lekcije u kojima se pokazuju odstupanja treba dodati i ispraviti (*addenda vel corrigenda*).

Nismo navodili ortografske intervencije – treba li pisati *Sclavoniae* ili *Slavoniae* (u Lucijevu čistopisu nalazimo obje varijante, pa tako primjerice stoji za fol. 25r *Sclavoniae*, a za fol. 68r *Slavoniae*) samo je pitanje grafije i toga za koju se varijantu u danom trenutku odlučio urednik (pisac ili prepisivač). Jednako vrijedi i za pisanje aspirata gdje također ima neujednačenosti kao i kod pisanja *y/i*, i to kod iste ruke. Ima primjera gdje se nije iščitala abrevijatura, npr. *format* (u ML i EL u 387.2.38.) za *formatus* (fol. 3v) ili *extimabant* (u EL 394.1.52. umjesto *extimabantur* (fol. 16v) ali i *extimabantur* u ML. Takav je primjer i gore navedeno *petrato* za *perpetrato* (fol. 33r) ili *profluxo* (u ML i EL) za *perfluxo* (fol. 2r). Međutim, to nisu razlikovni elementi koji bi svjedočili da Lučić nije imao uvid u taj rukopis.

Iz toga proizlazi da lekcije svjedoče da se prilikom korektivnih intervencija Lučić služio podjednako i svojim čistopisom i našim rukopisom, pregledavajući oba pomno i uspoređujući s otisnutim izdanjem. Ti su primjeri ilustrativni jer pokazuju različite tipove odstupanja:

a) lekcije koje su iste u Lučićevu čistopisu (ML) i u izdanju *De regno* (EL), a razlikuju se od našeg rukopisa

To su navedeni primjeri u kojima Lučić piše *introitu* umjesto *interitu*, *gratae* za *gentis*, *nullaeve* za *nullius*, *demum* za *domum*, *saepius* za *superius*, *artanam* za *arsanam*, *magnifico* za *maximo*. Lučić ih, prema našem rukopisu *Codex Iadertinus*, ispravlja u *Inscriptiones* što ne bi mogao učiniti da nije imao uvid u naš rukopis.

b) lekcije koje nedostaju u Lučićevu čistopisu (ML) i u *De regno* (EL), a nalaze se u našem rukopisu *Codex Iadertinus*

Prema fol. 12v *exeuntibus et intrantibus penitus* dodaje *et intrantibus*; prema fol. 14r *extitit detentus* dodaje *detentus*; prema fol. 40r dodaje cijeli ispušteni niz: *in multo vigore et audacia muniti crucis signaculo ad defensandam catenam celeriter properabant. Ascendunt*; prema fol. 23r *parte medie bastide* dodaje *media* i ispravlja u *parte media bastidae*; prema fol. 25r *totius Slavoniae bano* dodaje *bano*. Te lekcije koje nedostaju Lučić popunjava u *Inscriptiones*, što ne bi mogao učiniti da nije imao uvid u naš rukopis.

c) lekcije koje nedostaju i u Lučićevu čistopisu (ML) i u *De regno* (EL) i u našem rukopisu *Codex Iadertinus*

Primjer je fol. 25r *coram et [deest]phano bano Bosnensi*; Lučić u čistopisu ostavlja prazninu na mjestu []*phano*, a u tiskanom izdanju na tom mjestu ostavlja prazninu u koju stavlja točkice *coram et bano Bosnensi*. Prazninu ne popunjava ni u ispravkama u *Inscriptiones* jer nema potvrdu u rukopisu. Ta je praznina vrlo značajna jer pokazuje da je Lučić označio upravo ono mjesto na kojem u našem rukopisu *Codex Iadertinus* nedostaje prvi dio riječi.

d) lekcije u kojima se Lučićev čistopis (ML) i naš rukopis *Codex Iadertinus* poklapaju, a razlikuju se od tiskanog izdanja *De regno* (EL)

Takav je primjer fol. 33r *perpetrato* za koje u čistopisu (ML) nalazimo *perpetrato*, u izdanju u *De regno* (EL) 401.2.10. *pertrato*; ispravlja u *perpetrato* u ID; fol. 13r *aspera contra Iadram* gdje je u tiskanom izdanju u *De regno* (EL) ispušteno *contra*, a nalazimo ga u čistopisu. Temeljem rukopisa i svoga čistopisa ispravlja te lekcije u *Inscriptiones*.

Zaključno možemo konstatirati da lekcije korigirane u *Inscriptiones* nesumnjivo svjedoče da ih Lučić ispravlja upravo po našem rukopisu *Codex Iadertinus*. Iz istog razloga uvida u rukopis ostavlja neispunjenim i označava mjesto praznine u rukopisu (gore navedeno pod c) nastalo vjerojatno previdom prepisivača našeg rukopisa. Tomu valja dodati i činjenicu da se Lučićev tekst prekida na istome mjestu gdje se prekida i naš rukopis na fol. 78v.

Dakle, imajući sve navedeno u vidu, možemo reći da je Lucius sasvim sigurno imao u rukama naš rukopis *Opsade Codex Iadertinus*. Usto, navedimo još jednu zanimljivu pojedinost. Gore smo naveli da

Folium primum sadrži i dva latinska natpisa, oba poznata Gruterusu i katalogizirana u *Inscriptionum Romanarum corpus absolutissimum*,²⁸ ali Lucius upotpunjava jednog od njih lekcijom *serg. bassi* koju sadrži i naš *folim primum*.

Dodajmo tomu još sljedeće. *Manuscriptum Frauenbergeri*, prijepis *Opsade* iz 18. stoljeća koji se danas čuva u Znanstvenoj knjižnici u Zadru, kako smo uvodno naveli, svojom je rukom prepisao Domenico Ignazio Frauenberger.²⁹ I taj je rukopis dospio u Knjižnicu donacijom Vladimira Pappafave.³⁰ Frauenbergerov rukopis sadrži identične pripise i u istome poretku kao i naš rukopis *Codex Iadertinus*, i nakon njih tekst *Obsidio*. Usto, Frauenbergerov rukopis sadrži nakon *Obsidio* izvore: *ex annalibus Andreae Danduli, copia estratta da una cronica manuscritta, capitoli (sono quelli concordati nel 1243), copia estratta da una cronica manuscritta (sono notazioni per gli anni 1310., 1311., 1312., 1313.)* i *ex Constantini Porphirogeneti de administrando imperio cap. 29*. Rukopis *Codex Iadertinus* je, dakle, morao biti u Zadru u vrijeme Frauenbergera, a korekcija u de *Fumatis* pojavljuje se prema tome u razdoblju od Lučića do Frauenbergera. Na 1. stranici svoga prijepisa Frauenberger stavlja pod *Nota bene* sljedeće: *Nello Statuto di Zara³¹ avvi una lettera datata Iadrae Kal. Martii MDLXIII³² di Francesco Fumati giureconsulto al conte di Zara Francesco Solomoni, con la quale lo ringrazia per la procurata stampa dello Statuto. Sembra l' identica persona con l' autore della presenta raccolta*. Tu su nam značajne dvije informacije. Prvo, da je u Frauenbergerovo vrijeme već izvršena korekcija u de *Fumatis* kojega poistovjećuje s pravnikom urednikom Zadarskog statuta. Drugo, značajno je, također, da već Frauenberger kodeks naziva *raccolta* – zbirka, jer očigledno u njegovo vrijeme sadrži više izvora: sve pripise na *folium primum*, *Opsadu* i nakon *Opsade* gore

28 Janus Gruterus, *Inscriptionum Romanarum corpus absolutissimum*, Heidelberg, 1616. Heidelberger historische Bestände – digital, Universitätsbibliothek. E – Jahr 2010. Digitalisiert nach dem Exemplar der Universitätsbibliothek Mannheim.

29 Za našu je temu značajno da je Frauenberger, došavši u Zadar kao mletački vojnik, bio smješten kod stare zadarske patricijske obitelji Fanfogna koja je u 18. stoljeću vodila kancelariju i arhiv i posjedovala bogati knjižni fond. Frauenberger je imao uvid u rukopise tog fonda jer je bio angažiran na sređivanju tog fonda kao i drugih fondova zadarskih patricijskih obitelji te nekih samostanskih fondova.

30 Na hrptu rukopisa piše *Fumatis de Jadera* i godina 1532. Na naljepnici: Biblioteca Comunale „Paravia“ Zara. Donazione avv. Vladimiro Pappafava 1927 – V.

31 Statuta Iadertina cum omnibus reformationibus in hunc usque diem factis. Venetiis 1564.

32 Pismo o kojem je riječ, zahvalnica knezu, u Statutu je datirana Kal. Martii MDLXIII. Frauenberger se ovdje u prepisivanju zabrojao za jedan „štapić“ jer je godina koju navodi 1564. godina tiskanja Statuta, a samo pismo je datirano 1563.

nabrojane izvore. Ne može se, dakle, isključiti da upravo oni dodaci koje nalazimo u Frauenbergerovu rukopisu nakon teksta *Opsade* nisu u neko vrijeme također činili dio kodeksa. Značajke rukopisa Frauenbergerove ruke (primjerice velikog F na p. 2 u *Fusca*, p. 3. *F. Serg.*, p. 94 *Fanfogna*, uz ostale) isključuju mogućnost da je Frauenberger izvršio danu korekciju u *Fumatis*.

4. POUZDANOST KOREKCIJE I PROBLEM AUTORSTVA

Nakon svega, postavlja se pitanje koliko je ta korekcija iz *de Chrysogonis* / corr. a. m. *Fumatis* pouzdana. U rukopisu jest zabilježena, ali ne od najstarijih ruku, nego poslije. Ako uzmemo da je godina nastanka prijepisa 1532., što to u pripisu stoji, a vrijeme *Fumatis*ova života i djelovanja između oko 1510. do nakon 1568. te da se tridesetih i četrdesetih godina 16. stoljeća nalazio u Padovi, koliko je vjerojatno da bi prepisivač 1532. godine mogao napraviti tako grubu „pogrešku“, ako je pogreška, i napisati *de Chrysogono*? De *Fumatis* sam za sebe sasvim sigurno ne. Također je gotovo nimalo vjerojatno da bi neki prepisivač kojemu je de *Fumatis* dao nalog da prepíše rukopis (*cura domini!*) pogriješio, ni manje ni više nego ime svog nalogodavca. Lučić ga ne spominje jer i on razumijeva da izraz *cura domini* ne podrazumijeva ni autora ni nužno prepisivača i budući da nema dovoljno informacija za uspostavu autorstva ni sljednosti u prepisivanju, kakvu je imao zajamčenu za *Memoriale*, *Opsadu* navodi kao djelo anonimnog autora. Potvrdu za takav pristup ima i u samom tekstu *Opsade* u kojem autor izrijeком kaže da izostavlja svoje ime. Naše je mišljenje da originalnu lekciju u rukopisu, *de Chrysogono*, ne treba olako odbaciti i da ta lekcija možda čuva sjećanje na izvorni rukopis i njegova autora. Već i time što se radi o obitelji izvornoga zadarskog plemstva koja i svoje ime izvodi od zaštitnika grada sv. Krševana.³³ Problem autorstva djela *Obsidio* naglašen je već u znanstvenoj literaturi.³⁴ Nadovezujući se na ta razmišljanja, tom pitanju možemo pridodati sljedeće: o autoru pouzdano možemo reći samo ono što se iz samog rukopisa može zaključiti, dakle on je Zadranin, plemićkog roda i domoljub. O njegovoj naobraženosti svjedoče citati iz književnih djela, parafraze ili aludiranja na djela ili autore. Tako uz citate i parafraziranja Biblije nalazimo Egidija Rimskog, Aristotela, Porfirija, Alaina od Lilla, Sv. Augustina – autoritete srednjovjekovne učenosti i antičke filozofe visoko

33 Vdi s. v. GRISOGONO. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2024), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/7822> (pristupljeno 10. 4. 2025)

34 Vidi detaljnije u izdanju HAZU (2007: 17-18).

cijenjene u srednjem vijeku. Pri tom svaki od citiranih književnih autoriteta ima svoju specifičnu funkciju. Citatima i parafrazama iz Svetog pisma koji su i najbrojniji potvrđuje se ili osigurava Božju zaštitu. Navođenje filozofskih autoriteta, napose njihovih djela s područja filozofije morala, Aristotela, Porfirija, Dinizija Katona i drugih učenih srednjovjekovnih teologa i filozofa (Egidija Rimskoga, Sv. Augustina, Alaina iz Lilla) daje uz pozivanje na Sveto pismo moralni legitimitet cijelom sukobu, odnosno opravdava rat s moralne točke gledišta.³⁵ K tomu, u Opsadi nalazimo i leksik i sintagme koji odaju poznavatelja prava. U tom je smislu vrlo zanimljiva opservacija autora *Opsade* koju iznosi u *Prologu*. Konstatira pravnu neutemeljenost mletačkoga napada na Zadar (*absque titulo iuris incedunt*, Obs. I, Prolog) ističući da se u Zadru nalaze ljudi koji se razumiju u zakone (*Iadre leges periti reperiuntur*, Obs. I, Prolog). Tome je pridodao i činjenicu da Zadranima imaju i svece priznate na proročkom tronu (*in trono prophetico aprobati*, Obs. I, Prolog) čime je nastojao podvući pravednu poziciju Zadrana. Pisac pri tom ne spominje neke određene pravne autoritete, već očigledno misli na svoje sugrađane poznavatelje Statuta i običajnoga prava kao i uvjeta sporazuma pod kojima se grad 1313. godine predao Veneciji. Taj je odjeljak vrlo značajan jer otvara i mogućnost pretpostavci da pod „poznavateljima zakona“ misli i na sebe te na naručitelja djela na čiju se molbu prihvatio posla da opiše uzroke sukoba zaraćenih strana. Naime, u *Opsadi* se pojavljuje i jedan zanimljivi književni postupak na razini organizacije cijeloga teksta – tehnika okvirnoga pripovijedanja koja nas povezuje s pitanjem autorstva djela. Iako je djelo formalno podijeljeno na dvije knjige, kao cjelina ima oblik pisma upućenoga naručitelju kojemu se pisac direktno i obraća s *collega amantissime* (Obs. I, 17), iz čega možemo zaključiti da su njih dvojica usporedivi po obrazovanju, rangu ili funkciji koju obnašaju, moguće čak i kolege iz školskih, odnosno studijskih dana. U poglavlju *Epistola auctoris ad illum, pro cuius rogatu presens opus est editum* (Obs. I, 2, fol. 3v) /Autorovo pismo onome na čiju je molbu izdano to djelo/³⁶ nalazimo *quo sincero uestro scripto crebrius* (Obs. I, 2, fol. 4r) iz kojega se vidi da pismima često

35 Analizom književnih uzora koji se pojavljuju u djelima o opsadi Zadra *Obsidio, Cronica Jadretina* i s njezinim prijevodom iz 15. stoljeća *Como la città de Zara revellò ala città signoria de Venesia* bavili smo se u posebnoj radu „Pojava i tretiranje književnih izvora u djelima o mletačkoj opsadi Zadra 1345. – 1346. *Obsidio Iadrensis, Cronica Iadretina* i *Como la città de Zara revellò ala città signoria de Venesia*“ koji je u postupku objave.

36 *Epistola auctoris ad illum, pro cuius rogatu presens opus est editum. Victorie populi vrbis Iaderae. Ex nobili ortus progenie, premissio nomine mittentis, salutem illam quam Isaac intulit Iacob. Motu bino coactus presens sarcasmos meo indice paginans presenti stilo disposui propalare. Primo, quia captato uestre benivolentiae rogatu, quo sincero uestro scripto crebrius auxistis flagitandum, ut motionis casus et condecens memorate nostrae patrie discordiasque habitas inter emulos seriatim vobis segniter festinarem legare.* (Obs. I, 2, fol. 3v i 4r)

komuniciraju, dok pridjev *amantissime* kao i *sincero* posvjedočuju topli i iskreni odnos. Taj je naručitelj također Zadranin jer za Zadar pisac kaže „naš grad“ (*patriam nostram*).

Zamijetimo još nešto. Za samu *Opsadu* pisac kaže *editum est*. Dakle, ni *exscriptus*, ni *compillatus*, kako smo vidjeli da se navodi u prvome pripisu kodeksa. Taj nam izraz potvrđuje našu gore iznesenu tezu da je *Opsada* inicijalno zamišljena drukčije i da se u fol. 2r – 13v nazire najstarija ruka kodeksa.

Nadalje, na početku *Pisma* pošiljalac pozdravlja naručitelja kao Izak Jakova. Aluzija na blagoslov koji je Jakob dobio od Izaka (*salutem illam quam Isaac intulit Iacobi*), kojega je u biblijskoj priči na prevaru ishodio, možda je metafora urotničkog odnosa. Ako prihvatimo tu hipotezu, onda postaje jasno zašto je ime pisca namjerno skriveno (*premisso nomine*) i zašto se ni ime naručitelja nigdje ne navodi. Već u prosincu 1357. godine, svega 11 godina nakon te opsade, vojska kralja Ludovika, nakon Splita i Trogira, oslobodila je Zadar od mletačke vlasti potpomognuta koordiniranom akcijom izvan i unutar gradskih bedema, u kojoj su Zadranima omogućili vojsci kralja Ludovika da preko gradskih zidina kod samostana sv. Krševana uđe u grad.³⁷ Koordinirana akcija govori u prilog urotničkih odnosa, i na vojnom i na diplomatskom planu, za oslobođenje od vlasti Venecije. Autor *Opsade* navodi da se požurio (*festinare legare*) udovoljiti traženju naručitelja i iznijeti slijed događaja (*seriatim*) iz čega možemo iščitati da je, s obzirom na njegovu izraženu izvještajnu komponentu, djelo trebalo poslužiti postizanju nekoga političkog cilja i u nekom relativno skorom vremenu. S te je pozicije jasan i politički moto kojim se započinje pismo autora: *Victorie populi urbis Iadera* (Za pobjedu naroda grada Zadra) kao konačnog željenog cilja. Dugotrajnost borbe s Mlečanima³⁸ sugerira i razlog iz kojega pisac piše to djelo: „da ne bi tako strašno nasilje što su ga izvršili Mlečani tijekom

37 Vidi Klaić i Petricioli (1976: 321).

38 „Gospodarska i društvena razvijenost te, još više, strateško-plovidbena važnost Zadra bili su, kako je istaknuto, uzrokom upornosti mletačkih težnji za podvrgavanjem grada. Na mletački ekspanzionizam Zadar je odgovarao jednako ustrajnim otporom. Upravo u XII. st., kad se u Zadru počinje oblikovati ustrojstvo komune, otvara se novo razdoblje zadarsko-mletačkih odnosa, obilježeno jakim nastojanjem Mletaka da zavladaju gradom i njegovom lukom. Od sredine XII. do sredine XIV. st. Zadar se odupirao mletačkoj vlasti, nastojeći je skršiti čestim pobunama. Dalmatinsko-mletački sukob ni u jednom istočnojadranskom gradu nije bio tako jak kao u Zadru, jer ni u jednom od njih ne bijahu tako jako usredotočeni i suprotstavljeni ni mletačke osvajačke zamisli, ni mogućnosti gradskog otpora. Mleci su, primjerice, stoljeće i po (1205.-1358.) vladali i Dubrovnikom i premda su se i Dubrovčani, kao i Zadranima, odupirali mletačkoj vlasti, ipak dubrovačko-mletački sukob nikad nije bio toliko žestok kao mletačko-zadarski.“ (Raukar 1995: 155).

vremena palo u zaborav, nego da bi se njihova okrutnost predala sjećanju potomaka.³⁹ Imajući u vidu koliko su se dugo i uporno Zadrani borili protiv Mlečana i koliko je bilo zadarskih pobuna, kako smo već gore istaknuli, da su im i sami mletački kroničari izgubili broj, taj se moto može shvatiti kao krajnji željeni cilj svih akcija i očigledno ne samo jednog naraštaja. Te nam riječi jasno prenose osjećaj svijesti o povijesnom trenutku i odgovornosti osobnog djelovanja. Učestala komunikacija između anonimnih sudionika govori nam o oprezu koji je bio nužan kako se oni ne bi kompromitirali ni ugrozile akcije koje su poduzimali. I sam je Lučić poslije bio prisiljen na oprezno djelovanje.⁴⁰ Razlozi autorske anonimnosti čine nam se višestruki: od činjenice da je s naručiteljem učestalo komunicirao, pa mu se i nije imao potrebe potpisivati, do ozbiljnijega – stanovitog političkog opreza da se ne kompromitiraju ni autor, ni naručitelj, ni potencijalni suradnici te ni same akcije, jer je nova pobuna Zadrana uslijedila vrlo brzo nakon poraza u toj opsadi. Autor je, stoga, iako nama nepoznat, prvenstveno intencionalno neimenovan (*premisso nomine mittentis*).⁴¹

Emocionalnu autorovu angažiranost dodatno pojačava i relacija koju uspostavlja kad govori o svom djelu, *presens opus : presens sarcosmos* (ovo djelo: ovaj *sarcosmos*). Lekciju *sarcosmos* priređivači Akademijina izdanja

39 *ne tam horrendus excessus per Venetos exactus in prolixitate defluat temporis, sed ut posteris eorum crudelitatis reminiscentię comendetur* (Obs. I, 2, fol. 4r)

40 Govoreći o Lučićevoj korespondenciji, Kurelac ističe: „U tim pismima Lučić izražava svoj politički stav prema Veneciji, koji je karakterističan po Lučićevoj naglašenoj želji za samostalnošću i odbijanjem svega što bi moglo dovesti u pitanje tu samostalnost i slobodu. Iako je znao da ima neprijatelja, i premda je sumnjao da mu se pisma plijene, nije prestao pisati o najdelikatnijim problemima. Pisma je od toga doba slao po najpovjerljivijim licima i primao na tuđu adresu kao npr. naslovljena na Diodora Božidarevića.“ (Kurelac 1969: 136)

41 Ovdje ne problematiziramo, a valja pridodati, i razloge književne prirode jer u radu nije naglasak na njima. Sknjiževne točke gledišta u kontekstu srednjovjekovlja, s obzirom na stav izražen posvuda u djelu da događaje vodi Božja providnost, autor se smatra tek medijem koji o tome izvještava. Pokretač je povijesti u svjetonazoru srednjovjekovnoga čovjeka Stvoritelj. Uz tu osnovnu premisu, za ishod je rata u srednjovjekovlju bitno i identificiranje svih značajki aktera, pa se oni opisuju istovremeno kao dobri i kao zli, odnosno ocrtavaju sa svojim dobrim i lošim osobinama, pri čemu prevladavajuća značajka djeluje u svijesti srednjovjekovnoga čovjeka presudno na ishod događaja. Prema Iviću, od pripovjedne je vrijednosti za srednjovjekovnoga pripovjedača ishod sraza dobrih i loših osobina jer taj ishod u konačnici predstavlja ishod određenoga djela, pa za grešno djelovanje slijedi i odgovarajuća kazna. (Ivić 1992: 145) To je načelo primjenjivo i na *Opsadu* gdje se, paralelno s borbom protiv vanjskoga neprijatelja – Mlečana, unutar gradskih zidina, kao ograđenoga vrta, odvija svojevrsna psihomahija, po uzoru na Prudencija. S obzirom na žanrovsku pripadnost, budući da je *Opsada* prvenstveno historiografsko djelo, tu se samo nazire alegorijski prikaz koji se u svojoj punoći razvio u srednjovjekovnoj književnosti. U srednjovjekovnoj se književnosti, prema Lewisu, alegorija kao hermeneutička praksa razlikuje od alegorije kao književne vrste. Vidi Lewisov traktat *The Allegory of Love, A Study in Medieval Tradition* (Lewis 2019). Ocjenu suvremene kritike toga Lewisova traktata te traktata *The Discarded Image: An Introduction to Medieval and Renaissance Literature* (Lewis 1964) vidi u Galić Kakkonen i Botica (2023.) Iako je pokretač povijesti Stvoritelj, pisac *Opsade* kao historiograf ne gubi iz vida povijesne razloge sukoba.

korigiraju u *sarcasmos* u značenju „gorke poruge“.⁴² Međutim, budući da se radi o riječi grčkoga podrijetla, koju možemo dovesti u vezu s glagolom σαρκίζω (ostrugati meso s kostiju),⁴³ uočavamo da je autorova namjera „ogoliti do kosti“, u detalje iznijeti sve događaje, koliko je u njegovoj moći. Zanimljiv je i izraz *meo indice*. Radi se opet o pravnom terminu u kojemu fraza *per indicem rem exponere* (Gaius, Inst. 4, 15, 15) znači izlaganje slučaja po redu i na koncizan način.⁴⁴ Uz glagol *propalare* u značenju otkriti,⁴⁵ a zatim i objelodaniti, učiniti tekst dostupnim,⁴⁶ namjera autora je posve jasna. Ta izrazita pravnička crta koja se vidi u potki teksta, pokazuje da autora *Opsade* ne treba tražiti nužno samo među svećenicima iz patricijskih zadarskih obitelji, za koju je hipotezu glavni argument bio citiranje Biblije, tim prije što je poučavanje Svetog pisma u to vrijeme bilo dijelom općeg obrazovnog programa. Imajući sve rečeno u vidu mislimo da treba moguću „listu kandidata za autora djela“, kako su se izrazili Kurelac i Karbić,⁴⁷ proširiti i potražiti autora među poznavateljima prava, svjedocima opsade, vjerojatno iz obitelji Grisogono. Primjerice, mogući kandidat bi bio Bartol Grisogono, koji je nakon poraza grada i zadarsko-mletačkog mira 1346. bio talac u Mlecima. Mletačke su mu vlasti dopustile povratak u Zadar tek 1354. godine. Zanimljiva je okolnost da je odmah nakon uspostave vlasti kralja Ludovika I. u Dalmaciji, u Zadru bio rektor 1358., a zatim i 1366. godine, dakle po volji novoj vlasti.⁴⁸ Za obnašanje je te funkcije u danom političkom trenutku očigledno imao i znanja i sposobnosti, a i kao dugogodišnji talac u Mlecima odgovara i emocionalnom profilu autora *Opsade*. Ako je sastavljač rukopisa, kakav je došao do nas iz 1532. godine,

42 Vidi izdanje HAZU (2007: 118-119).

43 S tim u vezi i *σάρκx, σαρκός* (meso).

44 „deinde cum ad iudicem uenerant, antequam apud eum causam perorarent, solebant breuiter ei et **quasi per indicem rem exponere**; quae dicebatur causae coniectio quasi causae suae in breue coactio.“ Gaius, Institutiones, 4, 15, 15.

45 Usporedi *Defodit eo quod Romuli ei propalare noluisset* (Suet. Frag. 178.35)

46 Usporedi *Quod ipsam tu quoque uigilantissime deprehendens, historiam memoratam in notitiam tibi simul et eis, quibus te regendis diuina praefecit auctoritas, ob generalis curam salutis latius propalari desideras.* (Bede, Historia Ecclesiastica, Praefatio)

47 Izdanje HAZU (2007: 18).

48 S. v. GRISOGONO. *Hrvatski biografski leksikon* (1983–2024), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/7822> (pristupljeno 8. 2. 2025.) „Sin Andrijinog strica Mavre, Bartol...“

O službi rektora u Zadru vidi Klaić i Petricioli (1976: 189, 191-194, 335) Rektor upravlja gradom prema običajima i gradskoj slobodi. „Kralj je u Zadru također proveo svoju volju u tom smislu što je knezom postavljao svoje banove. No, oni se ipak nisu miješali u unutrašnje poslove grada, jer je sada kao i za prvog mletačkog rata, uvedena služba rektora. Rektori se, uvijek po trojica, izabiru u Velikom vijeću, dakle isključivo između zadarskih plemića.“ (Klaić i Petricioli 1976: 335).

također iz obitelji Grisogono, kako originalno stoji u rukopisu, logično je pretpostaviti da je imao na raspolaganju obiteljske arhive u kojima se mogao naći i uzorak djela o opsadi Zadra.

Emocionalni profil autora iščitava se već iz Prologa:

Grad Zadar, za koji se kaže da je bio prvi među gradovima pokrajine Dalmacije, ti Mlečani odluče zbrisati sa zemlje živih, a stanovnike nemilo i okrutno raspršiti. Koliko li su nevinih koje su majke još dojile oteli i, da bi ostvarili svoj naum, otjerali ih da širom svijeta žive u bijedi! Koliko li su odličnika, koliko ljudi drukčijeg položaja, koji bi zacijelo još živjeli, otpremili na drugi svijet! Mleci su za sebe uzeli dolično ime, jer taj grad sve ljude lovi da bi ih progutao, a ono što mu upadne u ždrijelo nikada ne vraća. (Obs., Prolog)

Iz tih riječi izbija istovremeno i bijes i tuga te se čini da je time i sam autor bio nemilo pogođen. Istovremeno se osjeća i duboki prezir prema Mlečanima. S druge strane, autor se obraća naručitelju djela kao nekome tko to dobro razumije i tko prema Mlečanima gaji iste osjećaje. Nikolu Matafara, doktora crkvenog i civilnog prava, čiji su životopis i značajke kao i odnos prema Anžuvincima već podcrtani u literaturi, vidimo kao naručitelja djela, tim prije što ga autor oslovljava s *vestrae benivolentiae rogatu* iz čega se ipak čita dostojanstvenost njegova položaja.

Nadalje, i taj sastavljač kodeksa iz 1532. pokazuje da je i on osobno i njegova zbirka svojom namjenom na istoj liniji s piscem i naručiteljem *Opsade* – sastavlja je zadarski plemić urođenih vrlina (*moribus vita ac virtute ingenuus*) i domoljub kojemu je na umu slava domovine (*nec non laudum patriae curiosissimus*). Cijeli taj uvodni pasus odiše idealom antičke starine i teško da je takav odabir riječi slučajan. Ciceron u *Državi* II, 1-3, govoreći o Katonu Starijem kao čovjeku kojemu se divio, opisuje uzornoga državnika koji je vodio državu u miru i u ratu dugo i uspješno, odmjerenog u govoru, duhovitog i ozbiljnog, sklonog učenju i podučavanju, koji je živio sukladno svojim riječima, kao oličenje rimske vrline.⁴⁹ Najavljuje da će predstaviti njihov grad – državu kao primjer, kako je nastajao, rastao i

49 Cum omnes flagrarent cupiditate audiendi, ingressus est sic loqui Scipio: Catonis hoc senis est, quem, ut scitis, unice dilexi maximeque sum admiratus cuique vel patris utriusque iudicio vel etiam meo studio me totum ab adolescentia dedidi; cuius me numquam satiare potuit oratio; tantus erat in homine usus rei publicae, quam et domi et militiae cum optime, tum etiam diutissime gesserat, et modus in dicendo et gravitate mixtus lepos et summum vel discendi studium vel docendi et orationi vita admodum congruens. (Cic. De re publica, II, 1)

razvijao se od početaka da bi naporima generacija postao ono što jest.⁵⁰ A u govoru za Flacca (Pro Flacco, 25, 9) ističe vrline njegova roda i predaka koje su utjelovljene i u njemu (*maxime florere in generis sui gloria*) koji se kao pretor sav posvetio slavi ostvarenja slobode za svoju domovinu (*laudem patriae in libertatem vindicandae*).⁵¹ Štoviše, Ciceronove riječi (De re publica, II, 2) „naša država nije uspostavljena duhom jednog čovjeka već mnogih (*non unius esset ingenio sed multorum*), i ne za vrijeme jednog ljudskog naraštaja već kroz nekoliko stoljeća i vijekova“⁵² kao da opisuju duh i ideju sastavljača te zbirke izvora, pokazujući time da ga, uz ostalo, resi i poznavanje klasične književnosti. Tome u prilog ide i odabir ostalih fragmenata i natpisa koje nam nudi *folium primum* o kojima ćemo izvijestiti drugom prilikom.

5. KRETANJE RUKOPISA

Prema svemu što smo do sada izložili, možemo rekonstruirati kretanje kodeksa u glavnim crtama. Kodeks je nastao u Zadru, a to vrijedi i za njegov najstariji dio u kojemu se opisuje mletačka opsada Zadra 1345. – 1346. Taj je dio napisao Zadrani, sudionik događaja, u vremenu nakon opsade i pada grada. Prijepis koji je nastao u Zadru u 16. stoljeću, 1532. godine, dospio je Lučiću u njegovo vrijeme vjerojatno prilikom skupljanja građe za njegovo djelo *De regno*. Kako je izgledalo prikupljanje te građe, poznato nam je iz Lučićeve korespondencije s prijateljima i suradnicima. U poslu sabiranja zadarske građe „zdušno su mu pomagali Šime Ljubavac i Valerio

50 Quam ob rem, ut ille solebat, ita nunc mea repetet oratio populi originem; libenter enim etiam verbo utor Catonis. Facilius autem, quod est propositum, consequar, si nostram rem publicam vobis et nascentem et crescentem et adultam et iam firmam atque robustam ostendero, quam si mihi aliquam, ut apud Platonem Socrates, ipse finxero. (Cic. De re publica, II, 3)

51 Sed cum L. Flacci res agatur, qua ex familia qui primus consul factus est primus in hac civitate consul fuit, cuius virtute regibus exterminatis libertas in re publica constituta est, quae usque ad hoc tempus honoribus, imperiis, rerum gestarum gloria continuata permansit, cumque ab hac perenni contestataque virtute maiorum non modo non degeneraverit L. Flaccus sed, quam maxime florere in generis sui gloria viderat, laudem patriae in libertatem vindicandae praetor adamarit, in hoc ego reo ne quod perniciosum exemplum prodatur pertimescam, in quo, etiam si quid errasset, omnes boni convivendum esse arbitrarentur? (Cic. Pro Flacco, 25, 9)

52 Nostra autem res publica non unius esset ingenio, sed multorum, nec una hominis vita sed aliquot constituta saeculis et aetatibus. (Cic. De re publica, II, 2)

Ponte.“ (Antoljak 1983: 87). Valerio de Ponte,⁵³ Lučićev bliski prijatelj iz mladih dana i suradnik u znanstvenim istraživanjima s kojim je intenzivno komunicirao, „slao je Lučiću razne naučne podatke, ispise iz arhiva, prijepise natpisa, pa i same dokumente i kronike“ (Kurelac 1969: 135)⁵⁴ nakon što je Lučić počeo pisati svoje djelo *De Regno* 1651. De Ponte mu je postao glavni izvor i put kojim su se relevantne znanstvene informacije prikupljale, prepisivale i odašiljale Lučiću u Rim. Štoviše, Lučićevo pismo Valeriju de Ponteu od 6. prosinca 1651. posvjedočuje da je Lučić tražio od Ponteua da mu pribavi kakve stare mletačke kronike, izriče želju da njegov književni rad za neko vrijeme ostane tajna, a spominje i Šimu Ljubavca i djelo *Cronica di Zara*, dok u pismu od 16. ožujka 1669. spominje i opsadu Zadra (Poparić 1907). Lučić je preko Ponteua komunicirao i s kulturnim krugom koji je djelovao u Zadru pod nazivom *Accademia Cinica*, u kojem su izmjenjivali i komentirali znanstvene informacije. Član akademije bio je i Ponte i mnogi drugi istaknuti Zadrani, a među njima i iz obitelji Grisogono i Bertolazzi (odvjetak obitelji Grisogono).⁵⁵ To je vjerojatno bio put kojim je naš kodeks dospio do Lučića – iz arhiva obitelji Grisogono preko Valerija de Ponteua. Od Lučića se rukopis vraća u Zadar, ili još za vrijeme Lučićeva života ili pak ostavštinom nakon njegove smrti, jer ga u 18. stoljeću u Zadru prepisuje Frauenberger. Lučićeva rukopisna ostavština oporukom

53 Valerio de Ponte, učeni je i zaslužni Zadrani i Lučićev suvremenik, s kojim je pohađao u Rimu *Seminarium Romanum*. Papa Urban VIII. imenovao ga je zadarskim kanonikom, a nakon povratka u Zadar primicerijem arhipresbiterom. Godine 1669. imenovan je arhidakonom zadarske stolne crkve. Obnašao je i dužnost apostolskoga vizitatora osorske biskupije 1646., a i boravio je u njoj kao vikar dvije godine (1647. – 1649.), otklonivši imenovanje za osorskoga i trogirskoga biskupa. Podrobnije vidi u Kurelac (1969: 133-142).

54 Kurelac dalje navodi da su se u razdoblju od 1635. do 1654., za vrijeme boravka u Zadru i njegovoj okolini (u Rogovu i Tkonu), Lučić i V. Ponte sigurno nekoliko puta susreli, obnavljajući prijateljstva sa studija u Rimu i Padovi i prepisujući listine samostana. „Poslije 1651. g., kad je Lučić započeo pisati svoj 'De Regno', te su veze postale još čvršće, a nakon Lučićeva odlaska u Rim 1654. g., Valerije Ponte bio mu je gotovo isključiv oslonac što se tiče veza s brojnim prijateljima u domovini i u vezi s dobivanjem naučnih podataka iz zemlje. Tako je nastala obilna korespondencija između Lučića i Ponteua.“ (Kurelac 1969: 135).

55 „Vrlo često Lučić navodi u pismu da ga Ponte dade pročitati kome od prijatelja pa se može zaključiti da su ta pisma kolala i tako se izgubila ili zametnula. Svaka vijest iz tih pisama bila je od velikog interesa za Valerija Ponteua i njegove prijatelje, koji su se okupljali u Zadru na raznim naučnim sastancima, predavanjima ili priredbama. Bili su to Šimun Ljubavac, G. Ligniceo, A. Bertolazzi, Š. Bertolazzi, L. Grisogono, A. Giordani, N. Ventura, G. Zaccaria, Vitasović i drugi. Potreba za izmjenom naučnog mišljenja, zajednički interes za lijepe umjetnosti, poeziju i govornišvo bio je u krugu tih ljudi, od kojih su mnogi bili Lučićevi prijatelji sa studija u Padovi ili Rimu, tako velik da je na inicijativu Julija Zaccarije i Valerija Ponteua 1665. godine u Zadru osnovana Akademija kojoj su dali naslov 'Accademia Cinica'. Sastanci te akademije održavali su se u nadbiskupskoj palači. Sigurno su vijesti koje je Ponte primao od Lučića iz Rima za sve ove ljude, koji su se u teškim prilikama ratnoga stanja i turske stalne opasnosti bavili naukom i umjetnošću, bile ohrabrenje i poticaj.“ (Kurelac 1969: 136).

i kodicilom prešla je u ruke njegovih nasljednika.⁵⁶ Knjižna i rukopisna ostavština Valerija de Ponte, osim pisama, nakon njegove smrti čuvala se u obitelji Ponte, a zatim je donacijom Vladimira Pappafave dospjela u Znanstvenu knjižnicu u Zadru. Među tom građom nalazio se i *Codex Iadertinus*. Iz Zadra rukopis biva odnesen u arhiv HAZU, a koliko nam je poznato, bez bilješke o podrijetlu, u kojem se i danas čuva.

6. ZAKLJUČAK

Zaključno možemo utvrditi da je filološko iščitavanje prve bilješke fol. 1r Zadarskoga kodeksa ukazalo na raznovrsne i bogate veze i odnose bilješke s ostalim dijelovima teksta kodeksa. Analiza je pokazala da se *nota prima* može dovesti u blisku vezu s temeljnim pitanjima o djelu – naslovom kodeksa, vremenom nastanka, podrijetlom i identitetom autora. U tu su svrhu prvo uzete u obzir sintaktičke značajke latinskog jezika, i klasičnoga i srednjovjekovnoga, radi naslovljavanja djela i imenovanja autora, a zatim i položaj bilješke koja se nalazi ispred svih fragmenata i pripisa u kodeksu, a ne samo ispred *Obsidio*. Daljnjom usporedbom s prepisivačkom tradicijom osnaženom i unosima na bibliotečnoj kartici br. 28 Kataloga rukopisa obitelji Pappafava, pronađenoga u Znanstvenoj knjižnici u Zadru *Manoscritti nella Biblioteca Pappafava, Schede dei Manoscritti*, pokazalo se da *nota prima* sadrži naslov kodeksa *Liber de quibusdam [Dalmaticis] valde obscuris fragmentis* te da se izraz *exscriptus et compillatus* odnosi na cijeli kodeks kao zbirku izvora, a ne samo na djelo *Obsidio Iadrensis*. Analizom je rukopisa također utvrđeno da dio kodeksa od 2r – 13r pripada najstarijoj ruci, a da je *folim primum* dopisan poslije drugom rukom, istom kao i ostatak kodeksa od 13v nadalje. Postavilo se pitanje pouzdanosti i vremena nastanka korekcije *de Chrysogonis* u *Fumatis*. Analizom rukopisa pokazano je da je korekciju *Fumatis* napravila neka posebna ruka koju ne nalazimo nigdje u kodeksu. Budući da o *Fumatisu* ne nalazimo spomena kod Ivana Lučića, prema dosadašnjem stanju istraživanja, izgledno je da

⁵⁶ Fisković donosi oporuku i kodicil Ivana Lučića na temelju ovjerenih prijepisa iz arhiva obitelji Cerineo u Splitu. Donosimo izvratke: „Le scritture che si trovano nell’Armario, che è nella Libreria, quelli che sono dell’interesi miei, che sono instrumenti, Conti e Lettere doveranno essere inviate à Traù al Signor Francesco Dragazzo con due copie autentiche del presente mio Codicillo...” (Fisković 1941:79.) „... la mia Libreria,, così de libri stampati, come de manoscritti, et Instrumenti mattematici, Carte stampate, e disegni fatti à mano, doverà esser riposta nelli forzieri, e casse, che si trovano, e quelle non supplendo delle scansie fare altre casse dà soma et raporle in qualche stanza ad arbitrio delli Signori Commissarii, qualle libreria et altre cose sopra espresse, doveranno esser inviate al sopradetto Girolamo” (Fisković 1941: 81) (sc. „figlio primogenito di Marietta figlia della quondam Giovanna mia nepote et del C. Francesco Soppe...” (Fisković 1941: 80)

se ta korekcija pojavila negdje između Ivana Lučića i Domenica Ignazija Fraunebergera jer je nalazimo u *Manuscriptum Frauenbergeri*. Iznesena kritika upisa *Fumatis* osnažila je u raspravnom dijelu rada iznesenu pretpostavku da originalni upis *de Chrysogono* čuva sjećanje na prvu ruku i staru zadarsku patricijsku obitelj u kojoj je rukopis sačuvan. Filološkom analizom lekcija u *Zadarskom kodeksu* kao glavnom rukopisu i njihove pojavnosti u *Manuscriptum Lucii* kao i u *Editio Lucii* u *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex* te Lučićevih *addenda* i *corrigena* u *Inscriptiones Dalmaticae* pokazalo se da je temelj Lučićeva izdanja *Codex Iadertinus*. Unutarnje veze i pravničke sintagme iskazane u *Obsidio* podcrtale su povezanost s antičkom književnom tradicijom i otvorile put novim i drukčijim promišljanjima o autoru originalnoga djela te prijepisa iz 1532. godine, u kojima bi se autora moglo tražiti ne samo među svećenicima, kako se do sada smatralo, nego i među uglednicima, poznavateljima prava, i to iz obitelji Chrysogono (kakav je Bartol Chrysogono), kako to kaže i originalna *nota prima folii primi Codicis Iadertini*.

POPIS LITERATURE

Antoljak, Stjepan (1983). Veze povjesničara Ivana Luciusa (Lučića) sa Zadrom, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 29-30, Zagreb – Zadar, 85-100.

Begonja, Sandra (2014). Srednjovjekovno djelo *Obsidio Iadrensis* / Opsada Zadra kao povijesni izvor za prikaz vojnopomorske moći Venecije u 14. stoljeću, *Historical contributions/ Historische Beiträge*, 33/47, 81-139.

Bianchi, Carlo Federico (1877). *Zara christiana*, Tipografia Woditzka, Zadar.

Brunelli, Vitaliano (1913). *Storia della città di Zara dai tempi più remoti sino al 1815 compilata sulle fonti. 1. Dalle origini al 1409, con illustrazioni intercalate nel testo*, Istituto Veneto di Arti Grafiche, Venezia.

Budak, Neven (1983). 'Obsidio Iadrensis' kao historiografsko i književno djelo naše predrenesanse, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 23, 353-358.

Butić, Dolores (2012). O leksiku djela *Obsidio Iadrensis*, *Annales, Series Historia et Sociologia*, 22, 439-446.

Butić, Dolores (2019). Natprirodno u djelu *Obsidio Iadrensis*, u: Zbornik Zadarski filološki dani 8., Sveučilište u Zadru, Zadar, 155-173.

Butić, Dolores (2019). Neke jezične i paleografske osobitosti djela *Obsidio Iadrensis*, u: Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Jezik i um Hrvatskog društva za primijenjenu lingvistiku. Rijeka, Sveučilište u Rijeci, Rijeka, 321-336.

Butić, Dolores (2020). *Analiza djela Obsidio Iadrensis – od autora do teksta*, (doktorska disertacija), Sveučilište u Zagrebu, Zagreb.

Butić, Dolores (2021). Antroponimi i toponimi u djelu *Obsidio Iadrensis*, *Filologija* 76, Zagreb, 33-52.

Butić, Dolores (2021). Hrvatski fonemi u djelu *Obsidio Iadrensis*, u: Zbornik radova s međunarodnog znanstvenog skupa Naša sloga (1870. – 2020.) održanog u Puli 3. – 5. rujna, 2020., Pula.

Butić, Dolores (2022). The Woman in a Medieval Description of a City under Siege, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu*, 54/22, 9-27.

Fisković, Cvito (1941). Oporuka i kodici Ivana Lučića, posebni otisak iz *Viestnika Hrvatskog Državnog Arhiva u Zagrebu*, IX/X, 59-84.

de Fumatis, Franciscus (ed.) (1564). *Statuta Iadertina cum omnibus reformationibus in hunc usque diem factis*. Venecija.

Galić Kakkonen, Gordana; Botica, Ema (2023). C. S. Lewis: znanstvena djela o srednjovjekovlju i književna kritika, *Crkva u svijetu*, 58/2, 265-288.

Gortan, Veljko (1970). *Obsidio Iadrensis (Opsada Zadra)*, *Umjetnost riječi*, 14/1-2, 101-106.

Gruterus, Janus (1616). *Inscriptionum Romanarum corpus absolutissimum*, Heidelberg, Heidelberger historische Bestände – digital, Universitätsbibliothek, Digitalisiert nach dem Exemplar der Universitätsbibliothek Mannheim.

Ivić, Nenad (1992). *Domišljanje prošlosti*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb.

Klaić, Nada (1976). *Povijest Hrvata u razvijenom srednjem vijeku*, Školska knjiga, Zagreb.

Klaić, Nada; Petricioli, Ivo (1976). *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, u: *Prošlost Zadra*, knj. 2, Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet Zadar, Zadar.

Kurelac, Miroslav (1969). Suvremenici i suradnici Ivana Lučića, u: Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 6, Zagreb, 133-142.

Lewis, Clive Staples (1964). *The Discarded Image: An Introduction to Medieval and Renaissance Literature*, Cambridge University Press, Cambridge.

Lewis, Clive Staples (2019). *The Alegory of Love, A Study in Medieval Tradition*, Cambridge University Press, Cambridge.

Lucius, Ioannes (1673). *Inscriptiones Dalmaticae*, Venecija.

Lucius, Ioannes (ed.) (1666). *Scriptores rerum Dalmaticarum nondum impressi*, u: *De regno Dalmatiae et Croatiae libri sex*, Editio princeps, Amsterdam, 387-422.

Maštrović, Vjekoslav (1981). Istaknuti hrvatski pravni znanstvenik napose iz bilježničkog prava – Vladimir Pappafava (1850 – 1927). Povodom 130 obljetnice rođenja, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, 27-28, 71-101.

Maurović, Milivoj (1907). Izvješće, *Ljetopis JAZU za g. 1906.*, 21, 97-113.

Obsidio Iadrensis, Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, Vol. LIV. Scriptores, VI., HAZU, Zagreb, 2007.

Ortalli, Gherardo; Pittarello, Ornella (eds.) (2014). *Cronica Iadretina. Venezia – Zara, 1345 – 1346.*, Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, Venezia.

Perić, Olga (2007). Opsada Zadra (1345–46) u dvije latinske verzije: zadarskoj i venecijanskoj. *Živa antika*, 57/1-2, 53-63.

Perić, Olga (2009). O autorstvu djela *Obsidio Iadrensis*, u: Sedamnaest stoljeća zadarske crkve: zbornik radova sa znanstvenog skupa o 1700. obljetnici mučeništva sv. Stošije (Anastazije), Zadarska nadbiskupija i Sveučilište u Zadru, Zadar, 291-297.

Poparić, Bare (1907). *Pisma Ivana Lučića Trogirana*, u: 32. knjiga Starina, JAZU, Zagreb, pismo broj 5.

Rački, Franjo (1864). Ocjena starijih izvora za hrvatsku i srbsku poviest srednjega vieka, odjeljak Dva ljetopisa o obsjednuću grada Zadra, god. 1345–46, *Književnik*, 1, Zagreb.

Raukar, Tomislav (1995). Društveni obzori srednjovjekovnog Zadra (u povodu 500. obljetnice zadarskoga visokoga školstva), *Croatica Christiana periodica*, 19/35, 147-166.

Schwandtner, Johann Georg (ed.) (1748). *Scriptores rerum Hungaricarum, Croaticarum et Dalmaticarum*, Beč, 3, 665-723.

RUKOPISI

Arhiv HAZU, Zbirka kodeksa, sign. II. a 35.

Biblioteca Apostolica Vaticana, Ms. 6958, fol. 2 – 52.

Biblioteca Nacional de España, Ms. 80.

Biblioteca Nazionale Marciana di Venezia, Ms. Lat. X, 300.

Johannes Pethsanus, *Dialogos de statu seculi compilatus a fratre Johanne Pethsani*, Badische Landesbibliothek Karlsruhe, Cod. Karlsruhe 350.

Znanstvena knjižnica Zadar, Zbirka rukopisa, Ms. 1 100/VI.

Znanstvena knjižnica Zadar, Zbirka rukopisa, Ms. 735.

MREŽNI IZVORI

Francesco Suriano, *Sermo egregius de indulgentia Sancte Marie de Angelis apud Assisius compilatus per fratrem Franciscum de Venetiis*, University of Warwick Library, b1371904x. <https://archive.org/details/sermoegregiusdei0000suri/page/n19/mode/2up> (pristupljeno 15. 5. 2025.)

s. v. FRAUENBERGER, Domenico Ignazio. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2024), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/frauenberger-domenico-ignazio> (pristupljeno 9. 3. 2025.)

s. v. GRISOGONO. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2024), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/7822> (pristupljeno 10. 4. 2025.)

Sermo de laudibus beatissime virginis marie ex authenticis sanctorum doctorum dictis compilatus, In Zeno (Veronensis): Sermones luculentissimi, Augsburg, Staats- und Stadtbibliothek, Th Kv L 189. <https://www.digitale-sammlungen.de/en/details/bsb11287907>. (pristupljeno 15. 5. 2025.)

SUMMARY

DE NOTA PRIMA FOLII PRIMI CODICIS IADERTINI

In this paper the author philologically interprets the first note on folio 1r of the codex from 1532 preserved in the Collection of Codices in the Archives of the Croatian Academy of Sciences and Arts under signature II a 35. The codex contains the medieval work *Obsidio Iadrensis*, on folios 2r – 78v, a historiographical source for understanding the Venetian siege of Zadar in 1345-1346. The Latin nomenclature in the existing copies and editions of the *Obsidio* has been carried out. The work has revealed rich connections and relationships of the note with other parts of the text of the codex. The syntactic features of Classical and Medieval Latin, the traditions regarding the titling of works and naming of authors, as well as the position of the note before all other fragments and annotations in the codex were all taken into account. The comparison with the manuscript tradition is also strengthened by entries on library card no. 28 of the Pappafavas' Catalogue of manuscripts, found in the Research Library of Zadar (*Manoscritti nella Biblioteca Pappafava, Schede dei Manoscritti*). A philological analysis of the *lectiones* in the *Codex Iadertinus* as the main manuscript, as well as of their appearance in Lučić's works, has demonstrated that the *Codex Iadertinus* was the basis of Lučić's edition. The illuminated internal connections and juridical syntagms in *Obsidio* indicate a strong connection with the ancient literary tradition. The question has arisen of the reliability and time of origin of the *de Chrysogonis* correction in *Fumatis*. The *Fumatis* inscription has been criticized, and an analysis of the manuscript has shown that the *Fumatis* correction was made by a separate hand that is not found anywhere in the codex, thus strengthening the assumption that the original *de Chrysogono* inscription preserves first-hand memory. The paper opens the way to new and different reflections on the author of the original work and the 1532 transcript, who might not necessarily belong to priesthood, as was previously believed, but to prominent legal scholars from the Grisogono family.

Keywords: *Obsidio Iadrensis*, Siege of Zadar, Ivan Lučić-Lucius, Grisogono, *Fumatis*